

Knjiža 7.

Življenje in svet

Štev. 21.

Ljubljana 23. maja 1930.

Leto 4.

E. Justin: Janez Trdina (lesorez po Ropretovem kipu)

Janez Trdina

(1830—1930)

Odlični znanstveni pisatelj in rodoljub g. vlad. svetnik prof. Ferdo Seidl v Novem mestu je bil dal pred 10 leti pobudo, da bi se postavil Janezu Trdini spomenik na Gorjancih, ki jih je v svojih »Bajkah in povestih« na klasičen način proslavil. Novomeška podružnica SPD je načrt izvedla in dala vzditi na pročelju hiše pri Cimermančiču na Cerovcu ob veliki cesti, ki drži preko Gorjancev v Belo Krajino, marmornato ploščo z napisom:

JANEZ TRDINA

SLOVENSKI PISATELJ, ROJ. L. 1830. V MENGŠU, UMRL L. 1905. V NOvem MESTU, JE V SVOJIH »BAJKAH IN POVESTIH« PROSLAVIL GORJANCE, PODGORJE IN BELO KRAJINO. ČAST IN SLAVA NJEGOVEMU SPOMINU!

Ploščo so ob velikanski udeležbi prebivalstva odkrili dne 5. junija 1921. Slavnostni govor je imel tedanji ravnatelj novomeške gimnazije Josip Wester. — Ker govor doslej ni bil objavljen, smo avtorja naprosili, da nam ga je dal za proslavo stoletnice Trdinovega rojstva v objavo.

Uredništvo.

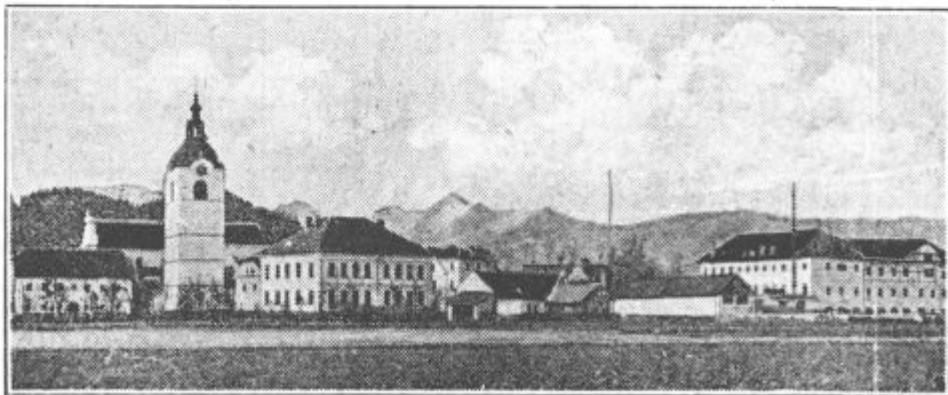
Kaj pomeni, da se je zgrnila danes pred to podgorsko hišo tolika množica ljudstva? Mlado in staro, fantje in dekleta, vse je privrelo semkaj v praznično veseli ubranosti. Prihitali ste meščani, da za nekaj ur ostavite nedeljsko puščobo mestnega zidovja, priromali ste Podgorci iz bližnjih in daljnih vasi, da se tu razvedrite po težkem naporu šestih delavnikov. In vse nas je privabil na to

solnčno pobočje zelenih Gorjancev namen, da proslavimo spomin moža, ki je kakor še nihče pred njim — in ne bo ga tudi za njim — proslavil vso to lepo pokrajino tostran in onstran Gorjancev.

Je li kdo med vami, da bi ne poznal tega moža? Nikogar ni, ki ne bi bil vsaj slišal o Janezu Trdini, pisatelju »Bajk in povesti o Gorjancih«, in malokdo je, ki ne bi bil čital njegovih »Izprehodov v Belo Krajino«. Vi starejši ste poznali Janeza Trdino osebno. Saj je živel med vami tam doli v Mestu skoraj štirideset let in sniva sedaj večno spanje na novomeškem grobišču. In tudi med vami domačini je marsikdo osebno poznal moža, ki je zahajal najrajši semkaj v Podgorje. Tu je bilo izprehajališče njegovega bodrega duha, torišče njegovega slovstvenega dela.

Naj vam predočim v kratkih potezah njegovo življenje. Trdina je po rodu Gorenjec. Tam gori v Mengšu blizu Kamnika se je dne 29. maja l. 1830. rodilo preprostemu seljaku dete, ki so mu rojenice prisodile troje življenskih nalog: Bodi mož, bodi umetnik, bodi učitelj svojemu narodu!* Ze kot razbojitega dečka so ga ob pogledu na Kamniške Grintovce mikale domače gore. Prišel je v ljubljanske šole v isti dobi, ko se je naš narod pričental zavedati svoje bitnosti. Spomladi l. 1848. se je sedem ljubljanskih študentov — med njimi je bil tudi mladi Trdina — zarotilo, da mora

*) Prim. Dr. Fr. Derganc, Janez Trdina, v Ljubljanskem Zvonu, 1905, str. 294.

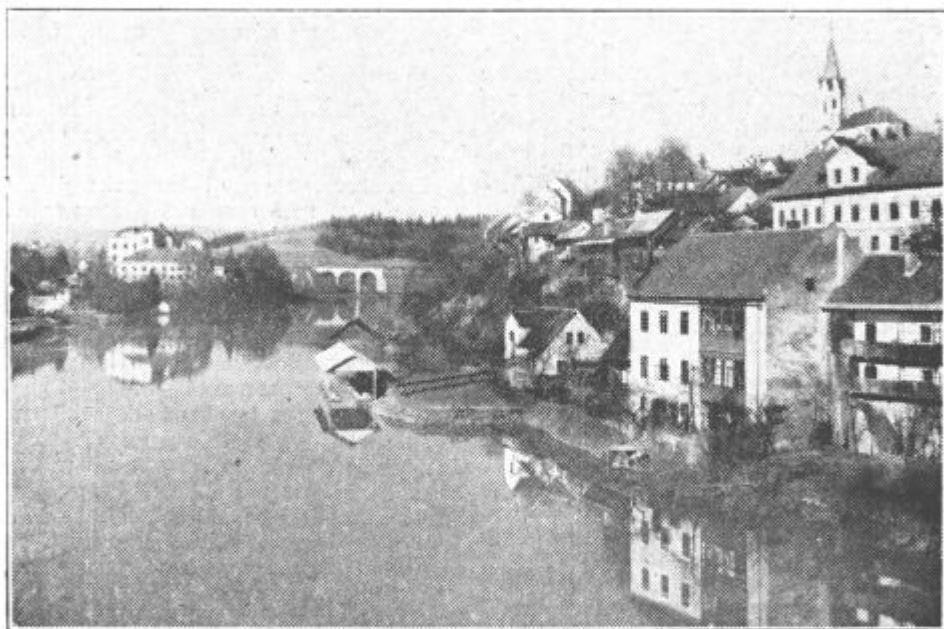
Mengš, rojstni kraj Janeza Trdine

vsak izmed njih pridobiti sedem pristašev »narodne stranke«. To je bil dijaški pokret za narodno propagando, ki je takrat prvič dvignila prapor Slovenije. Dotlej je veljala le »kranjščina«; slovenstvo je bil še prepovedan narodni pojem. In v svoji avtobiografiji pravi Trdina sam, da mu je navdušenje za narodno delo odločilo njegov bodoči poklic: Bodi, kar hočeš, toda v nobenem stanu ne moreš pridobiti narodu toliko zvestih prijateljev kakor v učiteljskem. Izuči se torej za profesorja!« To je bila njegova življenska odločitev.

Odšel je na Dunaj. Tam je dovršil svoje vseučiliške študije, l. 1854. pa je nastopil prvo službo kot profesor zgod-

kateremu ni sveta nobena reč pod božjim solncem. Sodišče je sicer vse ovadbe in tožbe zavrnilo kot neutemeljene in je obtoženca oprostilo vsake krivde, toda ponosnemu možu se je vse tisto podtikalo in sumničenje tako globoko zastudilo, da se je l. 1867. svoji službi prostovoljno odpovedal in stopil v pokoj s skromno pokojnino 315 goldinarjev na leto — še krepak mož 37 let.

Tako je minila zanj ta usodna viharna doba in pričel se je pokoj, ki ga je užival najprej v Bršlinu, nato pa v hiši svoje žene v Novem mestu. Niti 30 goldinarjev mesečne pokojnine ni prejemal in vendar, kako zadovoljno je ob tem živel! Sam pravi: »Spadam med tiste zemljane, ki

Novomeški motiv

vine na gimnaziji v Varaždinu. Naslednje leto ga že najdemo kot profesorja na Reki. Tu v hrvatskem Primorju je doživel največje razočaranje. Idealist, kakršen je bil Trdina, je mislil, da sme politične ideale svoje mladosti vcepljati tudi šolski mladini, da jo sme in mora navduševati za hrvatstvo in za slovanstvo sploh. Kakor nekdanj v starih Atenah modrega Sokrata, so zlohotni protivniki zatožili Trdino pri višjih oblastih, češ, da kvari in pohujšuje mladino, ker ji v šoli vceplja razne prevratne ideje, da govori kot učitelj sovražno zoper vlado in zoper katoliško vero, da je nihilist,

znajo z malimi dohodki bolje gospodariti kakor z velikimi. Tolažbo so mi dajali moji idealni pridobitki. Svoboda, ki sem jo užival, je bila med brati vredna vsak mesec vsaj 5000 goldinarjev in zlati mir pa še posebej 1000 goldinarjev... Toliko nimajo niti ministri največjih držav!«

V Novem mestu je Trdina živel na videz dolgočasno, samotarsko, v resnici pa vsebine bogato življenje. Iskreni prijatelji so mu bili sodni svetnik dr. Vojška, graščak Rudež s Tolstega vrha in Navratil, odlični metliški rojak. Tudi med narodno duhovščino je imel nekaj prijateljev, tako semiškega dekana Ale-

ša in topliškega župnika Zamido. Trdina ni tičal, kakor marsikateri drug njegove vrste, doma, temveč se je kretal čim več v prosti naravi. Prehodil je malone vso Dolenjsko od Višnje gore do Metlike, od Krškega do Ribnice in Kočevja. Obiskoval je božja pota (Žalostna gora, Zaplaz, Pri treh farah i. dr.), hodil je na semnje, cerkvene shode in prošenja, povsod je iskal prilike občevati s kmetiskim ljudstvom in tako spoznavati naš preprosti narod. Užival je gostoljubje v hramih in zidanicah, nočeval je v krčmah in pri kmetih na slami in senu. Sam piše: »Prišel sem na Dolenjsko, da bi študiral v tej glavni in najčvrstejši koreniki slovenstva našo narodnost in značaj in sploh vsa svojstva našega plemena.« Vedno je imel s seboj svinčnik in papir, da je sproti zabeleževal vse, kar ga je zanimalo.

Bolj kakor vse druge dolenjske gore pa je vzljubil Gorjance tam od kočevskih hribov noter do Save. Po cesti je to gorovje prekoračil več ko petdesetkrat, na njih najvišji vrh (pri Sv. Jeri) se je povzpел štirikrat, pri Sv. Miklavžu je bil petkrat, neštetokrat pa se je šetal po zelenih košenicah. »Gorjanci so se mi priljubili zlasti zato, ker niso enolična gora, ampak so polni razlik in izpremen: tu divji, tam ljubki, tod kamenita puščava, ondi prekrasen cvetnik. Gorjanci so pravo gorovje narodov: na njih žive Kočevjarji, Srbi, štokavci in kajkavci, Vlahi, pristni Slovenci in poslovenjeni Hrvati. Zgodovinar in starinoslovec, prirodo pisec in etnograf, geolog in geognost, vsi imajo todi obilo prilike za svoje študije. Mene je to hribovje tako očaralo, da sem si ga izbral za domovino svojim »Bajkam in povestim«. Vse te bajke so se zarodile v moji fantaziji, toda v narodnem duhu poleg narodnih nazorov, spominov in poročil. Z njimi sem hotel zopet oživiti staro narodno slovstvo. Trudil sem se, da stare nazore oživim in obogatim z idejami napredujočega časa, z rodoljubjem, svobodoljubjem, slovenstvom in slavjanstvom, s hrepenenjem po prosveti in vseh drugih zakladih, ki pospešujejo človeško blaginjo. Obenem pa sem se odločil udrihati po praznoverju, ki se je obesilo na pravo Kristovo vero...« Ta načela nam je treba imeti pred očmi, če hočemo Trdinove spise prav ceniti. Zakaj nekateri so mislili, da je Trdina le to zapisal, kar je čul iz ust preprostega človeka. Da, motive in pobudo je našel v narodnih pripovedkah, toda vso snov je tako pre-

delal in priredil, da lahko rečemo: Duh, ki te spise preveva, je povsem Trdinov, duh moža prosvetljenca. Saj je sam zapisal: »Ne bom dejal, da ni v njih nobene narodne pravljice, toda njih glavni vir so misli in čuvstva, ki so jih zbudili v meni Gorjanci.« Če so vzete iz naroda štiri vrstice, tedaj so gorjanski Trdinovi celi štirje listi. Kako jedrnato je Ivan Cankar, ta najtenkočutnejši naš jezikovni umetnik, označil vrednost Trdinovih spisov: »Drugi pisatelji so pisali z a narod, Trdina piše i z njega... Iz Janeza Trdine govori narod sam izobražencem. Zato je Trdina po mojih mislih naš edini resnični in največji narodni umetnik.*)

Kakor še noben naš pisatelj, je Trdina, ta jasnovidec in tenkoslušec, proučil značaj te pokrajine, ki se razgrinja pred nami, in značaj njenega ljudstva. In zakaj je njega, Gorenjca, mikala prav dolenjska stran? Čujmo ga: »Dolenjsko stran bi moral vsak izobražen Slovenec poznati, ker je domovina našega pismenega jezika in zibel naše narodne kulture in literature. Pa tudi kot pokrajina je prezanimiva radi množstva hribov in dolin in dolinic. Če jo gleda človek s središča, se mu zdi podobna velikanski skledi velikanskih žgancev. Tako natresena je vsa z gorami, hribi in hričkami, brdi, bregovi in holmi, vrhovi in kopicami, kuki in napetiniami.« Res klasična primera, kakor Homerova! — — —

Kako preprost in skromen je bil tudi način njegovega vsakdanjega življenja! Zato se je do poznih let ohranil telesno čvrstejši in duševno čilega. Do svojega 50. leta sploh ni poznal bolezni. In če se je pozneje kot posledica postarnosti pojavila kaka bolezen, je imel zanjo petero lekov, ki so se vsekdar obnesli: mir, gorkoto, post, vodo in dobro voljo. Taka je zdravstvena metoda pametnega človeka! Kdo se ne bi spomnil Vodnikove pesmi o zadovoljnem Kranjcu, tega slavošpeva »tropinam in žgancem in kislemu zelju«, ko čita Trdinovo izpoved: »Ljubčki mojega zdravega želodca so žganci s kislom gobovo juho, klobase s hrenom, prekajeno pleče s kislim zeljem in bravina s sladko repo!« Zadovoljstvo s svojo usodo je našel v tem, da je živel v božjem miru in zlati svobodi, da je razumno in z mirno vestjo presojal vse posvetne in neposvetne reči, da je bil iskren prijatelj prirode — zakaj kdor ljubi naravo, ne more biti nikoli povsem

*) Prim. Cankarjevo oceno Trdinovih zbranih spisov, II. knjiga, v Ljublj. Zvonu, 1905, str. 311.

nesrečen — da je bil s svojim stanom zadovoljen in da si je do konca dni ohranil vse ideale svoje mladosti. Po teh globoko resnih načelih, ki je po njih uravnaval svoje življenje, lahko razumemo besede, ki se čujejo kakor molitev moža, ki je sklenil svoj zadnji obračun: »Pred smrtjo se ne bom vprašal, čemu sem živel. Če ne telesno, vsaj v duhu bom povzdignil proti svojemu Bogu roke in oči in bom molil: Prisrčna ti hvala, blagi nebeški oče, da si me ustvaril in mi podaril dovzetno dušo, ki je spoznala tvoj prelepi svet in tvojega človeka in njegovo slavno zgodovino in vzvišeni poklic in namen njegov!«

valine Mehovskega gradu. Tu je bilo nekdanj torišče kmečkih upornikov, kojih gnev nam opeva Aškerc v svoji »Tlaki«:

Mi sejemo — grad nam požanje,
njegovo vse, naše pa — nič!
In zajutrek naš — to je tlaka,
večerja pa — valpetov bič!«

Ti temni časi tujega gospodstva so minili. Doživeli smo največji prevrat v zgodovini našega naroda: beli orel srbski je priplul preko Gorjancev in je razkosmal črnega dvoglavca. O da bi bil Trdina doživel ta veliki dan! Slutil je v svojem preroškem duhu, da pride čas, ko bo Slovenec na svoji zemlji svoj gospod, a mi

Božidar Jakac: Novo mesto

Da, Trdina je prepoznal zgodovino naše domovine in se vglobil v značaj in dušo naroda, ki tod prebiva. Pred dvajsetimi tisočletji je prišel v to pokrajino prazgodovinski človek, ki je otrebil divjo neprodarno goščavo in postavil prva selišča. V Kristovi dobi so to pokrajino osvojili Rimljani, cesarska rimska cesta je držala tam ob znožju Hmeljnika in Trške gore proti Savi. Sledilo je preseljevanje narodov. V srednjem veku so se priselili semkaj tuji mogotci, ki so zagospodovali vašim davnim prednikom-tlačanom grajske gospode. Nebroj gradov vas spominja še sedaj tiste suženske dobe: Hmeljnik, Stari grad, Otočec, Tolsti vrh, Zalog, Soteska in drugi gradovi v okolici še sedaj pričajo o tistih tužnih časih. In prav tu v naši bližini, nekaj streljajev oddaljeno štrle izpod grmovja raz-

mu bilo usojeno, da doživi uresničenje svojih visokoletečih misli o bodočnosti našega naroda. Blagor nam, da smo dočakali dobo, ki jo je videl Ivan Slobodin in Trdina v svojem »Razodetju«!

Rojaki! Zamislite se v čudež! Nenaadne prikazni se pojavljajo med nami. Tam se bližajo osebe v starinskih nošah; med njimi romajo puščavnik Dorče in puščavnik Florče, sv. Feliks s Potavrha, sv. Jera in sv. Ilija z Gorjancev, sv. Jošt in sv. Neža s Sv. Kuma, celo sam Martin Luter se jim je pridružil. Tam hité gospodična Cizara, dolgopeta Kocaneža, krčmarica Hudobica in zopni Barabaš. Semkaj po beli cesti kobalijo podgorski velikani, prilomastil je neugnani kurent, prihulila sta se volkodlak in divji mož

hostnik, od Krke gori pa coklata oba slo-
vita povodna moža. Kaj pomeni ta, čud-
ni frfot v sinjem zraku? Tu mrgole gor-
janske vile in vešče, zbirajo se čarovnice,
ki so bile sinoči odjezdile na metlah na
hrvatski Klek rajat na polnočni veselici,
danes pa se v temni jati vračajo semkaj.
In čudo golemo: tam na lipi je obsedela
ptica zlatoper, tu-le na jablani pa rajska
ptica, da vam zapoje pesem, ki daje slu-
titi nepopisni čar rajskega življenja.

Vsa ta pisana družba se zbira in gnete
okrog nas, kakor da bi nekoga pričako-
vala. In — evo ga! Tamle po stari cesti
od Stopič sem koraka postaren mož,
ogrnjen v starinski plašč, oprt ob palico
krivuljo. Siva redka brada mu obroblja
resno lice. Vse se obrača proti njemu —
že so ga spoznali. Ivan Slobodin prihaja

med nje, ki jih je ovekovečil v svojih
bajkah in pripovedkah, vznemirjeni se mu
klanjajo in kličejo: »Živio naš slavitelj
in naš slavljenec! Živio, Janez Trdina!«

Le privid je to, le bežne sanje! Saj ga
ni več med živimi, slavitelja Dolenjske,
Podgorja in Bele Krajine. Proslaviti ho-
čemo le njegov spomin. V beli marmor
smo dali vklesati zlate črke, ki naj še
poznim rodovom, ki pridejo za nami, pri-
čajo, kako smo počastili spomin moža,
ki je vso to pokrajino obdal z gloriolo
svojega klasičnega duha. Trdina je vre-
den dostojnejšega in vidnejšega. Na
vrhu Gorjancev bi mu morali postaviti
velikansko granitno piramido, vidno na
vse svetovne strani. A čemu? Saj so mu
visoki Gorjanci sami najveličastnejši in
najtrajnejši spomenik!

Adolf Koelsch

Zelena žolna

Utrujen od dolgega potovanja po
vrhovih in globelih predalpske pokra-
jine, preko katere je vel vroč južni
veter, sem krenil s poti proti prevr-
njeni črešnji in sedel nanjo.

Drevo, imelo bo nekako moja leta,
leži na prostem polju še vedno tam,
kjer je prej stalo, votlina mu je skrbno
pokrita, a še ne preraščena, vseokrog
njega poganja trava, Marsikakšno leto
je polnilo človeške roke s svojimi sa-
dovi in preko drugih dreves, včasih
zeleno in včasih golo, oznanjalo svoje
življenje kmetškemu ljudstvu, jezeru
in potujočim škorcem. Sedaj nima no-
benega opravka več na prostoru, kjer
nekaj veljaš le, dokler živiš. Temni
les notranjosti mu je segnil in obro-
ljen z rjastimi robovi, krhke veje so
mu porabili za peč in prelestni lišaji
tiste njegove strani, ki je bila nekoč
najbolj izpostavljena vremenu, lepijo
kot izsušen, pepelnat ostanek na de-
blu, katerega sladki, leseni vonj se
meša z močnim vonjem tal in rastoče
trave.

Brezbrižno se vleče živa meja, ki je
drevo nekoč nanjo trosilo svoje bele
cvetne liste, z ostrim obratom proti
jugu, kjer se dviga venec planin
svetlomodro in belo nad rjavo ogoz-
denim hrbtiščem gričev; na njeni poti
jo spremljajo vse cvetlice, ki so že
vzniknile iz tal: bele podlesne vetrni-

ce ob bregu, trobentice in mastno
kalužnice v jarku.

Cepprav je še zgodno popoldne, ne
pričakujem nobenih presenečenj več.
Oči, ki me pečejo od solnčne svetlobe,
so do roba napolnjene z vsemi mo-
gočimi podobami, in na dnu me celo
veseli, da mi je do najbližje postaje
komaj pol ure hoda.

Tedaj začujem v smeri, odkoder
sem bil prišel, nekakšen glasen smeh
in s tem se mi začenja dan kakor znova.
Zelena žolna je zalučala svoj smeh
v pokrajino kakor pisan trak in ka-
mor pade, obvisi v veselih ovojkih.
Sprožila je svoj smeh znova in neko-
liko sekund pozneje se je prikazala že
sama. S širokim zamahom kril se je
zvila od gričev med drevesi kakor val,
ki zdaj vstaja in zdaj pada, in potem
je obstala kakor pribita o vznožju ne-
ke tepke, komaj komolec nad talmi.

Koti kljuna so ji daleč v lice pre-
vlečeni s škrlatno barvo kakor pri
kakšnem harlekinu ali indijanskem
totemu — in to daje njenemu obrazu
izraz živosti in nekakšne porogljive
veličine. Na glavi nosi ognjeno rdečo
kapico z ozkim, veselim trakom, ki ji
pada na tilnik, in njen kaftan je zelen
kakor baker, ki se je odel v debelo
patino. Zimo je prebila dobro, ko je
romala kot samotarka skozi drevesa
nata ozemlja, da bi jemala svoj tribut,
kjer ga je našla. Kajti zima je bila

mila in tla so bila njenemu poželenju po črvih cele tedne odprta.

Velika, sedeča ptica mi obrača hrbet, obleka se ji blešči zeleno kakor trava, kapica ji gori, kajti sonce jo obzarja. Ni me opazila in tudi na okrog je vse pokojno. Taščica poje v leščevju svojo neumorno pesemco in zategli klici ščinkavcev tu in tam iz brstečih dreves potrjujejo razpoloženje strpnosti, s katero se ob tej uri srečujejo bitja.

In vendar se ogleduje na skorji vse seči ptič previdno na vse strani. Obraca glavo s krinki podobnim obrazom proti jugu in opazuje pot, ki se izgublja s svojimi globoko vijoličastimi sledovi koles in vlažnimi, steklenimi soji med drevesa. Z isto temeljitostjo se razgleduje po ozemlju, ki se dviga v višavo nad žoltozeleno preprogo pašnikov. Nazadnje je nagnil celo svojo glavo popolnoma nazaj. A tu, kjer sedim jaz, zabrenči zdaj pa zdaj le kakšen velik, modrikast komar, se zaleti z bliskovito vijugo skozi srebreno ozračje in omahne znova na slad-

kobno dišeča tla, ki so jih pognojili s starimi tropinami. Vse to se zdi nesumljivo in velikemu ptiču kakor čudež, ki ga je bil slutil že dolgo pod svojim perjem.

Tedaj se dvigne iz svoje prežave otrplosti in postane prerok, ki vzbuja črvad v lesu iz spanja in ji oznanja velikonočni evangelij na svoj način. Nagnil se je z vso silo nazaj, podprl se je z repom in sek, sek, bije mogočno, svinčeno modro bodalo kljuna v skorjasti plašč pred njim. Mah leti naokrog in skorja se mora vdati. Resnično, črvad se še ni prebudila. Tedaj jo malo poščegeta s svojim dolgim, spretnim preroškim jezikom in prav gotovo ne more nič za to, če mu ostane marsikakšen črviček od same navdušenosti nad njegovim klicem vstajenja prilepljen na jezik kakor na lismanici. A sedaj sem bil jaz, ki sem se zasmejal.

Ta smeh iz ozadja je preroka grozovito prestrašil. V naslednjem trenutku jo je zavil okrog debla in izginil na njegovo zadnjo stran.

== Rastlinske bolezni ==

Nauk o rastlinskih boleznih, tako imenovana rastlinska patologija, izkazuje napram človeškemu zdravilstvu neskončno raznolikost. Saj se vendar ne bavi z eno samo vrsto, s človekom, temveč s tisoči rastlinskih vrst, od katerih lahko oboli vsaka na svoj poseben način. Tako napada n. pr. samo bukev okrog 400 raznih bolezni, ki jih povzročajo glivice. Rastlinsko patološka veda pa ima pri tem prednost, da more s svojimi »bolniki« eksperimentirati poljubno, dočim so človeški medicini iz razumljivih vzrokov postavljene v tem pogledu ozke meje. Tako so pred nekoliko leti švicarski učenjaki preiskali in večinoma žrtvovali okrog 35.000 sladkornih pes, samo da bi ugotovili neko določeno krivuljo učinkovanja. Tako je mogoče pogledati v nastajanje bolezni in v potek bolezni med rastlinami tako natančno, kakor se človeški zdravilni vedí skoraj nikoli ne posreči v takšni meri.

Dva znana švicarska znanstvenika sta pravkar izdala silno zanimivo knjigo, ki obravnava uspehe takšnih po-

skusov z vso kritično jasnostjo in res edinstveno. (Dr. Edv. Fischer in dr. Ernst Gäumann: Biologie der pflanzenbewohnenden parasitischen Pilze. Založil Gustav Fischer v Jeni.) Ta knjiga prepleta na spreten način znanstveno dragoceno vsebino z uporabljenimi rastlinsko patologijo, tako da najde v njej tudi izobraženi vrtnar, poljeделец in gozdar množico praktično koristne pobude.

Knjiga opozarja čitatelja predvsem na ozke zveze med boleznimi pri ljudeh, živalih in rastlinah. Tudi rastline boleha zaradi motenj v izmenjavi snovi in zaradi infekcijskih (kužnih) bolezni, ki jih spremljajo lahko nekakšna mrzlična stanja in stanja zvišane temperature v njihovem organizmu. Tudi v rastlinskem svetu nahajamo neko podedovano, konstitucionalno sprejemljivost za bolezni in stanja neugodnosti zaradi zunanjih vplivov. Tudi ta svet pozna zločeste otekline, ki sličejo do anatomske podrobnosti bolezni raka v človeškem telesu. In končno je tudi možnost ozdravljenja s terapevtskimi

prilpomočki malo da ne lita kakor v človeškem svetu.

Nedostajanje trajno enake toplote v telesih rastlin nam nudi prav zanimive primerjave. Tako je najprimernejša telesna temperatura za povzročitelje človeških bolezni 37 stopinj C. Rastlina pa je sprejemljiva za različne povzročitelje bolezni ob različnih temperaturah. Bolezni rje napadajo pšenico n. pr. najrajsi pri telesni temperaturi 16 do 20 stopinj C, razne bolezni, ki povzročajo, da rastlina vene, pri 26 do 29 stopinj C, a snetljivost se loti pšenice pri 7 do 10 stopinj C. Tu pa se pokaže, da postavlja isti povzročitelj bolezni za različne rastlinske vrste različne zahteve, kar se tiče temperature — in to je zanimivo dejstvo, ki daje praktičnemu »rastlinskemu zdravniku« dragocene namigljaje.

Podobno vede tudi nedostajanje krvnega obtoka pri rastlinah do presenetljivih dejstev. Spomnimo se n. pr. dejavnega tvorenja protistrupov v človeški in živalski krvi. Z začudenjem bomo zvedeli, da izdeluje tudi rastlina proti zajedalcem imunizirajoče snovi kakor naša bela krvna telesa in da učinkujejo te snovi na določene zajedalce tako, da ustavijo svojo rast, da poginejo in se raztopijo. Tudi prijatelju rastlin se odpira tu pogled v neslutena, nova doživetja. Sploh nam odkriva vse to v zvezi z izsledki novejših rastlinske fiziologije zagonetno svetovje, polno bojev, občutkov, trpljenj in smrti in nam omogoča čisto nepričakovane vpogled v »duševno življenje« rastlin. Rešitev teh ugank pa nam jamči, da bomo našli rešitev še drugih ugank, ki jih je življenje okoli nas tako polno.

Janko Kač

Vplivi in vzroki delovanja našega živčevja

Mnogoteri so vzroki, ki usmerjajo delovanje in snovanje našega telesa. Prav pogosto se zdi, da niso odzivi (refleksi) našega živčevja v nobeni zvezi z vnanjimi vzroki, ki odločajo naše delovanje. Mimo običajnih odzivov pa imamo tudi pogojne odzive, ki nam v mnogem pojasnijo smotrenost naših dejanj. Zasluga ruskega učenjaka Pavlova je odkritje teh pogojnih odzivov. Svoje poskuse je delal na pseih in jih je prenesel pozneje na ljudi.

Kaj pa je pogojni odziv? Če zadene svetlobni žarek nenadoma vaše oko, se zenica zoži in veka pokrije v obrambo oko. Vse to se zgodi brez vaše volje. Ta pojav imenujemo odziv (refleks). In sicer je skrčenje zenice brezpogojen odziv, ki pač mora nastopiti ne glede na našo voljo. Podoben brezpogojen odziv je tudi močno slinjenje poskusnega psa, če ga krmimo s suhim kruhom. Dokler ustne sluznice s kruhom je začetni dražljaj, ki ga sluznica sporoči centrali v možganih, ki da nalog sluznici za izločevanje sline.

Če pa kažemo psu kos kruha kar od daleč, se prav tako prične izceja slin,

kojih množino celo lahko merimo, če napravimo umetno pijavko (fistulo). Vendar pa ta odziv na daljavo ne nastopi vedno. Odziv izostane, če smo n. pr. psa poprej dobro nakrmili, da ni lačen. Izostal pa bo tudi, če mu kažemo istočasno sočen kos mesa. Meso močnejše draži psa, pač pa ne povzroča izceja slin. Celó tedaj bo izostal odziv, če diši kruh po mesu ali klobasi, tako da more to dovoljati pes. Na kratko: Odziv nastopi pri takih poskusih le pod gotovimi pogoji, zato je to pogojni odziv.

To je bil naravni pogojni odziv, ki se pojavlja dnevno v pasjem življenju. Mimo tega pa moremo izzvati umetno pogojne odzive in to v prav pestri obliči. Pustimo n. pr. poduhati psu močno dišeče janeževo olje. Pes se bo okrenil, vendar pa ne bo ta tuj dražljaj kar nič vplival na izcejo slin. Drugače pa je, če mu jezik namažemo s tem oljem in tako izzovemo izcejo slin. Zdaj pa bo v prihodnjem poskusu že sam duh janeževega olja zadostoval, da se prične pes sliniti. To bi bil umetni pogojni odziv.

Prav tako kakor je kazenje kruha, ki mu sledi navadno krmljenje, pogojni dražljaj za izcejo slin, moremo kak drug čutni dražljaj vzgojiti v pogojni signal za izcejo slin. Pogoj za to pa je, da do- tični dražljaj na živali deluje večkrat istočasno s krmljenjem ali neposredno pred njim. Ta dražljaj je lahko glas tro- bentę, svetlobni znak posebne barve ali kaj slčnega. Če ponovimo tak ton ali znak, nastopi sčasoma izceja slin tudi, če krmljenje izostane. Če pa prepogo- sto izostane na določeni signal krmle- nje, ugasne ta pogojni odziv zaradi neke vrste izkustvenega popravka. Zato je treba od časa do časa spojiti določeni signal resnično s krmljenjem, da uve- rimo žival o istinitosti signala.

Prav zanimivi so nadaljnji izsledki o pogojnem odzivu. Če smo uporabljali za signal n. pr. ton a, nastopi sčasoma tudi pri tonu g izceja slin, dasiravno nima ton g nikake zveze s krmljenjem. Sčasoma pa preide tudi ta posplošitev dražljaja in loči žival točno celo malo različne tone od privzgojenega signal- nega tona. Privzgojenje na gotov signal gre celo tako daleč, da more podoben signal zavreti tudi pogojni odziv. Tu nastanejo kajkrat prav mučne situ- acije za poskusno žival. Če smo jo na- vadili n. pr. na signal svetlega kroga za pogojni odziv in ji pokažemo svetlo elip- so, ki se že prav močno približuje kro- gu, opazimo na psu neizvestnost, ki se kaže v nemiru, cviljenju in naglem so- penju.

Vsi ti dolgoletni poskusi pa niso bili sami sebi namen, temveč je šlo znan- stveniku za tem, da dobi nekaj upogle- da v živčno delovanje človeka. In res danes lahko po zaslugi Pavlova pri raz- nih živčnih boleznih doženemo baš v teh pogojnih odzivih njihove skrite ro- vode. Za primer naj služijo naslednji vzgledi. Mlado dekletce iz okolice Kölna stopi v mestu v trgovino z mliom, pa prične naenkrat silovito bruhati. Do- gnali so, da je bil v trgovini prav oster duh po neki dišavi, s katero je prišla deklica nekoč v stik v prav razburli- vih okoliostih. Pred dvema letoma sta jo namreč posilila dva Maročana. Kate- rih eden je dišal po taki dišavi. Posle- dica tega groznega doživetja je bilo težko živčno bruhanje. Končno je ozdra- vela in je bila brez napadov vse do tega dogodka v trgovini z mliom. Mno- go primerov astmatičnih (nadušljivih)

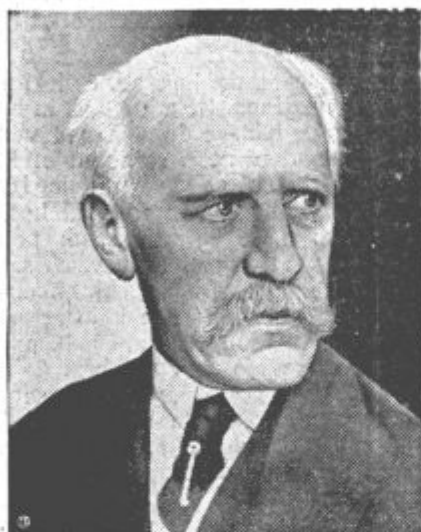
napadov pojasnijo prav te- ti pogojni odzivi. Tako dobijo nekateri napad na- duhe te, če vdihavajo prašek ipekaku- anhe, ki draži sopila, če je slučajno v zraku lekarnę. Drugi zadošča že vstop v lekarno, kjer že tedne niso rabili tega praška, da nastopi napad. Marsikdij za- došča za napad že spomin na ta prašek ali že sama beseda lekarna. Znano je tako zvana konjska naduha. Kdor bole- ha na tej bolezni, dobi napad, če leži na žimnatem madracu. Neki gospod, ki bo- leha na tej naduhi, je dobil napad ved- no, ko je stopil v neko stanovanje. Po dolgem trudu so dognali, da je bila vzrok napada neka preproga iz kozje dlake. Tako more že sam strah pred napadom izzvati napad in je strah sam že signal za pogojni odziv. Marsikomu se je že pripetilo, da je iz kakega na- vadnega vzroka (pokvarjene jedi, pija- če itd.) med vožnjo na vlaklu bruhal. To bruhanje pa se čęsto ponavlja iz same navade, pozneje leta in leta pri vsaki vožnji z vlakom, dočim n. pr. pri avto- vožnjah nikoli ne nastopi.

Takih primerov tako rekoč brezvroč- nih bolezenskih pojavov je silno mno- go v vsakdanjem življenju. Po zaslugi Pavlova smo našli sedaj tudi pot do ozdravitve s tem, da najprej doženemo prvotni vzrok bolezenskega pojava in skušamo naše živčevje odvaditi od po- gojnih odzivov, ki so povod za sledeče bolezenske pojave. Kakor pa je vsaka navada železna srajca, je tudi te pogoj- ne odzive mogoče odpraviti le z lastno prav močno voljo ali z močnim vpli- vom zdravnika. Mnogo pa pripomore k ozdravitvi že sama zavest, da organ (pljuča, srce, živci itd.) ni bolan, temveč da bolezenski pojav izvira le iz napač- nega sklepanja in krivega usmerjenja našega živčevja.

Vidimo pa tudi iz teh dognanj, kak- šnega pomena so za vse človeštvo po- skusi na naših domačih živalih, če jih izvede genialen človeški duh.

Smrt velikega raziskovalca in človeka

Fridtjof Nansen

Po tragični smrti Roalda Amundsena je izgubila Norveška svojega drugega največjega polarnega raziskovalca Fridtjofa Nansena. Umrli je 13. t. m. ob 2. popoldne v Lysakerju pri Oslu, star 69 let.

Domovina Ibsena, Björnsona in Hamsuma je zopet revnejša za eno slavno ime. In ne samo za slavno ime — ampak tudi za človečansko srce in veliko dušo. Ko je neki rimski list pred leti imenoval francoskega pisatelja Romaina Rollanda največjo dušo sodobne Evrope, je veliki romanopisec skromno odvrnil: »Ta naziv ne pritiče meni, marveč občudovanja vrednemu Nansenu, ki nudi živ primer, kako je lahko človek v eni osebi velika idealistična duša in mož dejanja. Kar je on storil za človeštvo, je junaštvo, ki je rešilo milijone ljudi.«

Nansen, potomec znanega, zelo nardarjenega norveškega jurista Baldurja Fridtjofa Nansena in matere baronice Wedel Jarlsbergove, se je rodil 10. okto-

bra 1861 na posestvu Støre Frøen pri Oslu. Že v svoji mladosti se mu je priljubila zoologija. Ko je dovršil srednjo šolo, se je vpisal na univerzo, kjer je študiral prirodoslovje. Tam je bil sotrudnik profesorja Colleta, ki ga je v 21. letu vprašal, ne bi li hotel z njim na potovanje v Ledeno morje, kjer bi družno raziskovala morsko favno. Nansen je ponudbo sprejel in kmalu je nesel kitolovec »Viking« profesorja in učenca na pot, ki je postala odločilna za vse poznejše Nansenovo življenje.

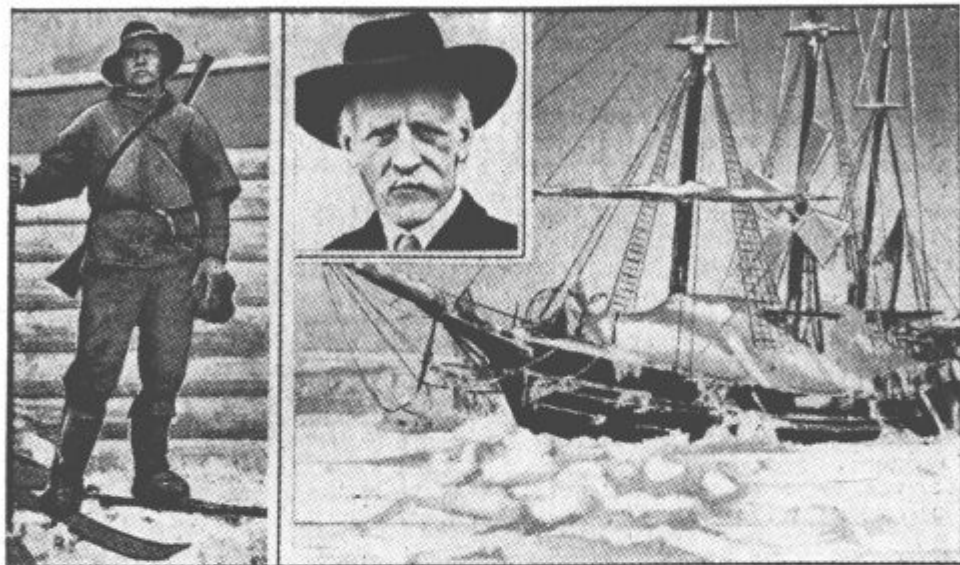
Po povratku s tega študijskega potovanja je dobil Nansen mesto muzejskega kuratorja v Bergenu. Pozneje je šel za nekaj mesecev v Napoli, kjer je študiral v ondodnem zoološkem zavodu. Vrnivši se v domovino, je napisal doktorsko disertacijo in dosegel usposobljenost za predmet, ki mu je že od mladih nog lebdel pred očmi kot idealen življenski smoter.

Prišlo je leto 1887. — doba priprav za groenlandsko potovanje. Do naslednjega leta je v doraščajočem znanstveniku dozorel načrt za raziskovanje te zagonetne dežele. L. 1888. ga je Nansen razložil svojim rojakom, profesorju Nordenskiöldu. Ta ga je poslušal, na koncu pa označil Nansenov načrt za »neumno predržno« podjetje. Njegove ironične besede pa niso oplašile mladega raziskovalca. V maju 1888 je odprava odrinila na pot z denarno podporo danskega trgovca Gamla in Nansen je dobil za spremljevalca kapetana Sverdrupa. Ladjica »Jazon« ju je nesla na vhodno groenlandsko nabrežje, kjer je ekspedicija sredi avgusta v nepopisnem mrazu in viharju nastopila junaški pohod v neznane kraje. Na 65 stopinji 30 minut je premagala vse težave in dosegla 80 stopinjo, kjer so jo pa šele čakali največji napor. Dva tedna je bilo treba napredovati na smučeh — in pustolovščina je zahtevala takšnih naporov, da je mejila na blazno podjetje, saj je šla vendar pot po ledu skozi strašno polarno noč! In 12. oktobra je šestorica mož dosegla Gedthab. Prehodila je 560 km in dosegla višino 2720 m. Rešitev zaželenega problema je bila srečna: Nansen je mogel na podlagi te-

ga potovanja ugotoviti, da je notranjost Groenlanda neobljudena zemlja.

Ko je l. 1889. v Kristianskem fjordu navdušena množica vzklikala mlademu rojaku, je obvisel na pogumnem možu visoke postave pogled Roalda Amundsen, ki se je v tistem trenutku odločil, da nastopi tudi sam pot raziskovalskega poklica. Pri tisti priči je storil sklep, da bo za vsako ceno iskal severno-zapadni prehod.

bremen prevzel norveški parlament, ostanek pa se je zavezala kriti krona in zasebniki. Tako je nastala ladja »Fram«, ki je odrinila pod poveljstvom Sverdrupa iz Kristianije 24. junija leta 1893. in katero so v jeseni istega leta objele ledne mase. Nansenov načrt, da ponesejo ladjo v bližino tečaja ledne mase, se je posrečil. Na »Framu« je bilo 13 moških posadke. 14. marca 1895 pa je Nansen v spremstvu poročnika Joha-

Z Nansenove polarne ekspedicije 1895

Levo: Fridtjof Nansen v svojem taboru — »Fram« zamrznjena v ledu — Zgoraj: Zadnja Nansenova slika

Ze groenlandska ekspedicija je prinesla Nansenu svetovno slavo in vzbudila v mladem Amundsenu željo po tekmovanju. Mladega raziskovalca pa ta slava ni zasenčila. Dala mu je vzpodbudo za nadaljnje stremljenje proti severnemu tečaju. Na groenlandski obali je namreč našel ostanke ameriške ladje »Jeanette«, ki se je bila razbila junija 1881 v bližini Novosibirskih otokov. Ti ostanki so mu govorili, da mora biti tok, ki vodi iz sibirskih voda čez tečaj ali pa tik mimo njega na Groenland.

Zato je dal zdaj na podlagi lastnihkušenj zgraditi ladjo, ki je bila po svoji vnianosti in notranjem ustroju prikladna za boj z ledenimi masami. A ne le tehnično, temveč tudi drugače so bile priprave na novo odpravo vsestransko premišljene in temeljite. Pred očmi je bil Nansenu severni tečaj. Stroški za ta cilj so bili ogromni, in Nansenu se je posrečilo izposlovati, da je dve tretjini

nessona ostavil brod in jel prodirati proti severu. Uspel je popolnoma. S tovarišem sta dosegla 86 stopinj 4 minute — najsevernejši kraj naše zemlje, ki je dotlej stopila nanj človeška noga. V prvi polovici avgusta je Nansen z nepopisnimi naporj dosegel deželo Franca Jožefa in prezimil v neki kameniti bajti, lranil pa se je z mesom belih medvedov in mrožev. Spomladi se je pot nadaljevala. Kakšen radosten občutek je prevzel moža, ko je Nansen dne 17. junija 1896 po dolgem, utrudljivem potu v malih kajakih zaslišal lajanje psa. Podal se je na smučeh v smer, odkoder je prihajalo lajanje, in glej! — trčil je na Jackson-Harmsworthovo angleško ekspedicijo, ki ga je čez mesec dni, dne 13. avgusta 1896 izkrcala v Vardöju ter ga vrnila ljubljeni ženi in deci. Kmalu nato se je vrnila v Hammerfest tudi matična ladja ekspedicije »Fram«.

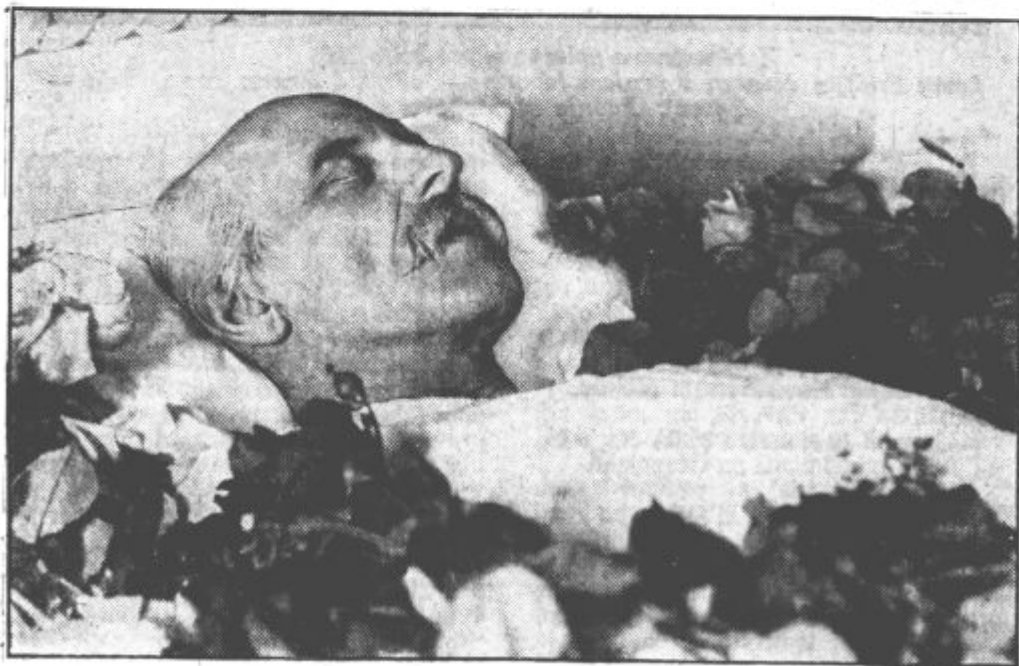
Ta odprava spada po vsej pravici med najbolj tvegana podjetja polarnih raziskovanj. Nansen in tovariši so prinesli domov bogata dognanja, cele kuppe zanimivih beležk in ugotovitev, tičočih se oceanografije, zemskega magnetizma, meteorologije, biologije, morskih globlin, temperature in morskih struj v Severnem ledenem morju. Čez noč je postal Nansen evropsko ime in univerza v Oslu je ustanovila zanj posebno zoološko stolico.

L. 1900. se je Nansen udeležil nove oceanografske odprave v polarne dežele, potem pa je sprejel vodstvo mednarodnega zavoda za raziskovanje morskih globlin. L. 1905. je stopil na plan kot politik, a le za kratek čas. Kralji, pri katerem je užival posebno zaupanje, ga je poslal za poslanika v London, kjer pa je ostal samo dve leti (1906 do 1908). V diplomatski službi se ni počutil dobro — bil je pač rojen raziskovalec. Zopet ga je izvabilo morje v severni Atlantik, kjer je študiral oceanografijo. L. 1912. ga najdemo na novem raziskovalnem potovanju okrog Spitzbergov, l. 1913. v Severnem ledenem morju, l. 1914. ob Jeniseju in Amurju, pozneje pa na Portugalskem, Madeiri in ob Azorih. Šele neskončno trajanje svetovne vojne je presekalo njegovo uspešno znanstveno delovanje.

Ko se ga ni mogel neovirano udeleževati na znanstvenem poprišču, je prišel trenutek, da se izkaže kot človek. Norveška ga je poslala na čelu svoje delegacije v Ženevo, kjer je prevzel v Društvu narodov eno vodilnih mest. Z vzemi telesnimi močmi in z vso duševno plemenitostjo se je tedaj posvetil humanitarnemu delovanju Društva narodov. Najprej je odšel kot komisar za vojne ujetnike v Rusijo, kjer je repatriiral nad pol milijona jetnikov. Potem je organiziral velikopotezno akcijo za gladujoče v Rusiji. Sploh je storil za begunce več nego kdorkoli. Pospeševal je tudi izselitev grških beguncev iz Turčije za časa grško-turškega konflikta in storil mnogo za nesrečne evropske brezdomovince s tako zvanim Nansenovim potnim listom.

V zadnjih letih pa se je zopet lotil znanstvenih nalog in je hotel z zrakoplovom preleteti severni tečaj. Kakor vsa svoja podjetja, je tudi to ekspedicijo pripravil z velikansko skrbnostjo in temeljitostjo. Izdajal je celo časopis »Arktis«, kjer je obravnaval vse zadevne probleme.

Pri teh pripravah ga je doletela neizprosna smrt. Že v začetku pomladi ga je napadla tromboza z vnetjem žil, ki ga je položila na posteljo. Pred dveh mesecema se je zdelo njegovo sta-

Fridtjof Nansen po smrti

nje zelo opasno. Tedaš so tudi računali z možnostjo njegove smrti. A zdravje se mu je polagoma krepilo in se je bližalo dobremu okrevanju. Smrt ga je zatekla čisto nepričakovano. Eno uro preden je izdihnil, je bil pri njem na obisku njegov brat, odvetnik Nansen. Ko se je poslovil, je sedel raziskovalec k pisalni mizi in delal. Kako dobro se je moral počutiti, svedoči vtis njegovega brata, ki je odšel v najboljši veri, da bo Fritjof kmalu ozdravel. Od domačih

ni bilo ob času smrti pri bolniku nikogar razen ene hčere. Tudi zdravnika je nastop smrti zaradi oslabelosti srca presenetil.

Nansen ni pripadal ne državi cerkvi, ne drugim veroizpovedovanjem, zato so ga pokopali brez vsakih ceremonij, preprosto, kakor je živel in za primer smrti sam določil. Za svoje človekoljubno delovanje je prejel Nansen pred osmimi leti Nobelovo nagrado za mir.

Dr. VI. Travner

Stoletnica francoskega Alžira

Dne 5. julija t. l. poteče sto let, ko je zavihrala na citadelj Algera¹⁾ prvič francoska trobojnica. Ta obletnica se praznuje povsod, kjer bivajo Francozi, predvsem pa v Franciji in v Alžiru, z največjimi slovesnostmi.

Po vsej pravici: saj je Alžir danes najlepša in najbogatejša francoska kolonija in sijajen dokaz kulturnega dela Francozov. Zadostujejo naj naslednji podatki²⁾: Kolonija meri 575.432 km² in ima 6.064.865 prebivalcev, med njimi 836.184 Evropecev. Velik del zavzemajo puščave; zato pa so rodovitni kraji tem gostejše obiljdeni. Glavno mesto Alger ima 226.000 prebivalcev (med njimi 166.000 Evropecev ter se lahko meri z vsakim evropskim vlemestom. Tu je sedež guvernerja, vseučilišča (1500 dijakov), nadškofa itd. Druga večja mesta v deželi so³⁾: Oran (150), Constantine (94), Bône (51), Sidi-Bel-Abbès (41), Tizi-Ouzon (35), Philippeville (30), Mascara (28), Tlemcen (26) itd. Dolžina železnice znaša 4380 km, avtocest 1600 km in ostalih cest 5350 km. Izvažajo: vino, žito, sadje, olje, tobak, ovce, kože, volno, železo, cin, fosfate itd. L. 1925. je znašal uvoz 2275.5 mil. fr., izvoz pa 2403.8 mil. fr. Proračun pa je bil l. 1923: stroški 478.6 mil. fr., dohodki 478.8 mil. fr.

¹⁾ Za deželo se je udomačilo pri nas mesto starejšega imena Algerija splošno ime Alžir (franc. Algérie). Glavno mesto imenujemo najboljše s francoskim uradnim imenom Alger (tudi Algier).

²⁾ Po »Der grosse Brockhaus« 1928.

³⁾ Številke v oklepajih označujejo število prebivalcev v tisočih.

Kaj pomenijo te številke, razumemo pravilno le, če poznamo razmere v času, ko je Francija deželo okupirala. Zato hočemo v naslednjem opisati zgodovino te dežele, pri čemer se oziramo predvsem na razmere neposredno pred francosko zasedbo. Sicer pa je zgodovina Alžira tako nenavadna, da bo gotovo zanimala naše čitatelje.

✱

Najstarejši prebivalci današnjega Alžira, o katerih nam poroča zgodovina, so bili na vzhodu Numidijci, na zapadu pa Mavri. Bili so nomadi, ki so živeli v mnogih plemenih. Že od nekdaj so se odlikovali kot jezdec in lahka numidijska konjenica je bila v starem veku splošno znana.

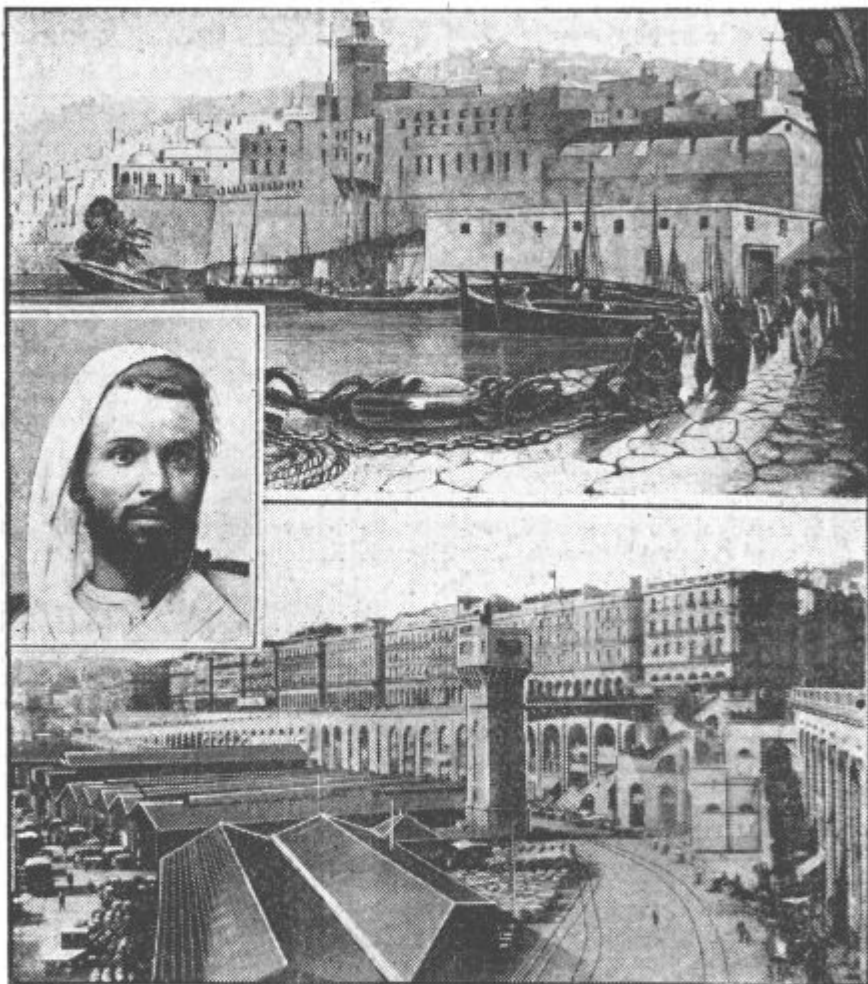
Feničani in pozneje (v 8. in 7. stol. pred Kr.) Kartażani so ustanovili na obali celo vrsto cvetočih trgovinskih naselbin ter skušali z veliko brezobzirnostjo širiti svojo oblast v notranjost dežele. Tako so bili boji med Kartażani in domačini neizogibni in pogosti, kar je imelo za posledico, da so se Numidijci (oz. Mavri) združili.

Za časa druge punske vojne (218—201) sta vladala v deželi dva kralja: na zapadu Syphax, na vzhodu pa Masinissa. Ko pa je Syphax napadel Masinisso, hotel se polastiti njegove dežele, je prosil Masinissa Rimljane, ki so prišli l. 204. pod Scipijonom v Afriko, pomoči. Scipio je l. 203. premagal in ujel Syphaxa ter izročil vso deželo Masinissi. Odslej so bili Masinissa in njegovi nasledniki rimski vazali.

Masinissov vnuk nasilni in premeteni Jugurta pa se je l. 112. uprl Rimu. Ko pa je bil l. 106. (od Marija in Sule) premagan in ujet, so dodelili Rimljani zapadni del dežele Mavretaniji, na vzhodu pa še pustili domače vladarje. Eden izmed teh — Juba I. — je v drugi državljanski vojni (49—45) pomagal Pompeju v boju zoper Cezarja. Ko pa je bil l. 46.

v provinci Numidia in Mauretania Caesarensis, od katere (slednje) se je odcepila pozneje še Mauretania Sitifensis t. j. današnji Maroko.

Doba rimskega gospodstva je trajala okroglo 500 let. Bila je doba miru in vsestranskega razvoja. V kratkem je postala poprej napol barbarska dežela ena najbogatejših in najobljudenejših

Zgoraj: Alger l. 1830. — Spodaj: Pristanišče v današnjem Algeru, — Levor: Abdel Kader, zadnji neodvisni emir

s Pompejem vred premagan v bitki pri Thapsu, je postala Numidija rimska provinca (Numidia propria). Prvi namestnik je bil znani zgodovinar Salust.

Za časa cesarja Klavdija (41—54) so si podvrgli Rimljani še ostali del dežele ter sčasoma razširili svojo oblast do obale Atlantskega oceana. Vse te pokrajine je razdelil Konstantin Veliki (324—337)

pokrajin ogromnega rimskega imperija. Tu so bila številna cvetoča mesta kakor Hippo Regius (sed. Bône), Icosium (sed. Alger), Madaura, Thapsus, Cirta (sed. Constantine), Lambaesis, Caesarea itd., o čemer nam pričajo še sedaj številne razvaline (n. pr. Lambaesis pri Tazzuletu, Tagaste i. dr.) oziroma izkopine.

Poleg Egipta je bila Numidia najboga-

tejša žitnica rimskega cesarstva. Tu so cvetele vse panoge znanosti in umetnosti in današnji Alžir je bil v tej zlati dobi domovina mnogih odličnih mož kakor modroslovca in pisatelja Apuleja (Apu-

Spominska poštna znamka

leius Madaurensis v 2. stol.) in predvsem največjega krščanskega misleca v starem veku sv. Avgušтина (+ 430).

voljnih cesarskih namestnikov. Slednjič je l. 429. pozval zadnji zapadnorimski namestnik Bonifacij zaradi sporov, ki jih je imel s cesarico Placido, iz bližnje Španije Vandale. S tem se začne v zgodovini nova, skrajno žalostna doba.

V letih 429 do 445 so si osvojili Vandali pod kraljem Gejzerikom Alžir in sosednje dežele oz. otoke ter ustanovili močno vandalsko kraljestvo z glavnim mestom Kartagino. Kako silna je bila ta država nam dokazuje dejstvo, da je Gejzerik l. 455. zavzel in oplenil celo Rim, katerega je papež Leo I. le z največjo težavo rešil popolnega pogina. Vandali so bili najbolj divje germansko pleme, brez vsake srčne in umstvene kulture. Sodobni pisatelji nam poročajo obširno o nečuvenih grozodejstvih, ki so jih izvršili ti divjaki posebno za časa prvih dveh kraljev Gejzerika (429—477) in

Državna palača v Algeru

V 4. stoletju, ko je zmagalo krščanstvo, je bilo v današnjem Alžiru 123 škofij, kar je brezdvomno sijajen dokaz velikega blagostanja in procvita. Šele proti koncu te dobe je začela dežela počasi propadati. Poleg splošnih vzrokov, ki so upropastili rimsko cesarstvo (moralni in fizični propad Rimljanov, slabo gospodarstvo i. dr.) so pospeševali propad strastni in dolgotrajni verski boji med katoliki in krivo-verci — posebno Donatisti in Pelagijanci — kakor tudi pogosti uporji nezado-

njegovega sina Hunerika (477—484). Ker niso poznali strojev, da bi si osvojili utrjena mesta, so poklali vse prebivalce okolice, njihova trupla pa položili okoli mesta, ki so ga hoteli osvojiti. Zaradi silne vročine so trupla kmalu razpadla in povzročila tako nepopisen smrad in strašne nalezljive bolezni, da so se morali nesrečni obleganci vdati zmagovalcem na milost in nemilost. Pa tudi sicer so prebivalce — predvsem katolike — grozovito preganjali, mučili in pobijali, v naj-

boljšem primeru pa jih upregali kakor živino v pluge, onečaščali žene itd. V tem času so porušili celo vrsto mest, vasi in cerkva. Poleg tega so se pečali z morskim ropom.

Vojskovodja cesarja Justinijana (527—565) Belizar, je slednjič v letih 533—534 premagal zadnjega vandalskega kralja Gelimerja ter združil deželo z bizantinskim cesarstvom. Žalostne razmere pa se s tem niso spremenile, ker so novi gospodarji neusmiljeno izžemali ljudstvo, in so bili krvavi upori na dnevnem redu.

Medtem se je pojavila na vzhodu — v Arabiji — nova ogromna sila, ki je pretila s podjarmljenjem skoraj vsega tedanjega kulturnega sveta — islam. V drugi polovici 7. stol. so si podjarmili Arabci v neprestanem zmagovitem pohodu vso severno Afriko in kmalu nato (l. 711.) tudi sosednjo Španijo. Z ognjem in mečem so širili novo vero ter prisilili tudi redko naseljene prebivalce današnjega Alžira, da so se versko in narodno spojili z zmagovalci.

Okoli l. 935. je ustanovil arabski knez Zeir ben Munad na razvalinah nekdanje kartaginske naselbine in rimske vojaške kolonije Icosium novo mesto El Džesair t. j. današnji Alger. Zeir je tudi ustanovitelj dinastije Zeiridov ali Badisidov⁴⁾, ki je vladala v deželi do l. 1147. ter se odlikovala po svojih številnih zgradbah, pa tudi po svoji krvoločnosti in brezobzirnosti. Najznamenitejši med njimi je bil vnuk ustanovitelja, Badis (996—1016), ki se je povsem otrešel nadoblasti egipčanskih Fatimidov ter neprestano napadal s svojim številnim brodomjem južno Francijo in Italijo. Njegov sin in naslednik Moes (1016—1061) si je (začasno) osvojili celo Sicilijo.

Poleg Badisidov je vladala v tem času na zapadu dežele še dinastija Hammadidov (od l. 1016). Kmalu po smrti zadnjega Badisida Hasana (1121—1147) se je polastila dežele fanatična sekta Almoravidov ali Almohadijev (arab. al muvahhidin) t. j. »oboževalcev samo enega Boga«, ki je vladala tu do l. 1269. To sekto je ustanovil sredi 11. stol. v sosednjem Maroku Abu Mohamed ibn Tumart, ki je z besedo in dejanjem pozival svoje številne privrženca na neizprosni boj proti kristjanom. V času miru pa so živeli njegovi somišljeniki kot puščavniki (»rabiti«) ter širili svoje nauke z besedami.

⁴⁾ Pravilnejše ime te dinastije je Badišidi, ker so Zeiridi (drugi potomci Zeira) vladali tudi v sosednjem Maroku.

do.⁵⁾ Pozneje je razpadla dežela v več majhnih držav.

Medtem so se izvršile v bližnji Španiji velike izpremembe. L. 1220. so premagali kristjani španske Mavre v veliki bitki pri Tolosi (v Sierri Nevadi). Odslej je arabska moč v Španiji vedno bolj propadala. V naslednjih desetletjih so zgubili Mavri pokrajino za pokrajino. Leta 1492. pa je padla zadnja arabska posest v Španiji — Granada. Na prigovarjanje fanatičnega sovražnika Mavrov, kardinala Ximenesa, sta v tem času pregnala Ferdinand Katoliški (Aragonski) in njegova žena Izabela Kastiljska Mavre in Zide iz dežele.

Iznanci so se naselili na obalah severne Afrike, predvsem v Alžiru ter napadali kot morski roparji Špance. Zato so si Španci že l. 1505. osvojili luko Mazarrquivir; štiri leta pozneje pa so zavzeli pod osebnim vodstvom kardinala Ximenesa največje mesto tedanjega Alžira Oran ter pobili več tisoč Mavrov. Naslednjega leta (1505.) je podrgel njihov admiral Peter Navarro Bugio, Alger in še par drugih mest ter sezidal na otočju pred Algerjem trdnjavo, da bi lažje nadziral Mavre. V tej stiski je pozval tedanji emir Algera Selim Eutemi na pomoč najglasovitejšega turškega morskega roparja tedanjega časa — Babo Arudžo. S tem se začne v zgodovini Alžira doba 300-letnega neprestanega morskega ropanja in suženjstva, ki je trajalo do l. 1830., ko so Francozi zavzeli Alžir.

⁵⁾ Ta sekta je igrala tudi v Španiji večjo vlogo.

Tycho Brahe

Na švedskem otoku Hvenu, severno od Kodanja, so pravkar otvorili muzej na čast in slavo znamenitemu zvezdoznancu Tychu Brahu (1546—1601). Učeni astronom si je stekel vesoljni sloves s svojimi razpravami o nebesni mehaniki. Spričo kraljeve darenosti je mogel osnovati lep observatorij Uranienborg na omenjenem otoku. Kesneje pa je mnogo potoval, zlasti se je dolgo mudil v Pragi, kjer je s svojimi znanstvenimi deli baje zaslužil radij, čeprav ga takrat še ni mogel znanstveno dokazati. V teku stoletij je njegova zvezdarna propadla. Nedavno pa so starinoslovci jeli kopati na njenem stavbišču ter so odkrili marsikaj zanimivega. Danes so zidovi popravljeni in stavba obdana z živo mejo. Vse najdbe so shranili v novi muzej. Tu bodo izpostavljeni tudi vsi instrumenti in knjige iz one dobe. Doslej so bili shranjeni v Stockholmu in Sundu.

Ivan Potrča

Večerni obisk

(Odlomek romana »Ženske vladajo svet«)

V pisateljevi sobi pri gospe Marcelli, vdovi po računskem svetniku. Prijateljski razgovor med pisateljem in kiparjem, ki se je vrnil z daljšega bivanja v obmejnem mestu.

— Kaj naj ti povem o Pavli? Kaj dobrega in prijetnega, praviš? Rad bi ti povedal in kako rad, toda...

— Kaj toda? Saj vendar nisi...

— Sem in nisem. To se pravi, bil sem. Norec sem bil.

— Pa še kakšen, če si se zagledal vanjo.

— Zagledal, praviš? Zagledal? Človek se zagleda v lepo stvar, v lepo žival, tudi v lepega otroka se lahko zagleda, toda zagledati se v lepo žensko — no, tak človek ni pri pameti.

— Saj praviš, da si bil norec.

— Norec, norec, še več ko norec!

— Vsi smo norci, kadar izgubimo pamet zaradi ženske. Glavno je, da se izpametujemo, dokler ni prepozno. In za moškega ni nikoli prepozno! Toda čemu besede, ko smo vendar že z dejanji dokazali svojo pamet.

— Dokazati? Vraga smo dokazali ne pa pamet! Moški smo vedno bedasti, kadar mislimo, da ljubimo.

— In kadar ne mislimo?

— Ne lovi besed, prijatelj! Dobro veš, kako mislim. Izkusil si sam!

— Pustiva to! Rajši povej, kaj se je zgodilo s teboj, da si znorel, ne da bi se bil zagledal v Pavlo.

— Poznaš jo. Dobro jo poznaš. Lepa je. Pravi tip prave ženske.

— Dvomim.

— Dvomiš? Kaj dvomiš?

— V njeno ženskost.

— Rekel sem, da je pravi tip prave ženske. Tako bi mislil vsak, kdor vidi samo vnanjost. Hočem reči, njena lepota je eminentno ženska in vse na njej spominja na čutnost, ki jo je ovekovlečila zgodovina z imeni najslavnejših kurtizan. Videl sem moške, ki so dobesedno trepetali v njeni bližini. Pa ne iz bojazljivosti!

— Hočeš reči, da je prišlo tudi tebe. Kar povej! Priznaj! Saj to ni nič sramotnega.

— Sramotnega? Ne vem, če je ta beseda na mestu, kjer gre za prirodne oblike, za elementarna čuvstva. Sicer pa — zakaj bi tajil — vplivala je name kakor še nobena. In da nisem baš eremit, kar se tiče žensk, to ti je znano.

— Ženske kmalu spoznajo, s kom imajo opravka. Instinktivno zavohajo vsakega, ki mu je prisojeno, da jih obožuje. Rade imajo sužnje in se igrajo z njihovo strastjo, ki jo znajo razpaliti do norosti in zločinstva. Ni jim za ljubezen. Čim več žensk je imel kdo, tem ljubši jim je. Nagonsko, iz prirojenega pohlepa po oblasti. Kakor hitro pa čuti jo — čuti jo, pravim — da je kdo v njih oblasti, potem znajo biti celo ljubosumne. In ta njih ljubosumnost ne pozna nobene meje. Pa ne iz ljubezni. Iz gole potrebe po uživanju. Hočejo biti preverjene, da so moškemu, ki je suženj njih strasti, vse na svetu in da moški, ki jih ljubi — in vsak moški, ki uživa žensko, jo ljubi vsaj podzavestno — ne vidi več nobene druge. Zgodi se celo, da moški, ki je bil v objemu take ženske, kljub svojemu zdravemu gonu zasovraži intimitno občevanje z ženskami, tudi potem, ko že davno ni več v oblasti — Edine. Prave ali kakor je že imenoval v trenutkih sladostnosti gospodarico nad svojim telesom.

— Čakaj, čakaj, prijatelj! Dobro govoriš, vendar želim, da me ne prehitevaš. In še nekaj. Rekel si: vsak moški, ki uživa žensko, jo ljubi saj podzavestno... Ta trditev je smela. Če uživam žensko za denar ali za kaj drugega, od česar ima ona korist, je vendar ne ljubim. Ne zavestno in ne podzavestno.

— To je nauk in kako je z nauki, mi ni treba razlagati.

— Kaj pa tvoja trditev? Ali ni mar tudi nauk?

— Ne, dragi. Moja trditev je dogmatična, ugotovitev, rezultat. Seveda ne mislim na golo živalsko uživanje. V pisanosti ali na uživanje anormalnega človeka. Tudi množico izključujem.

— Zanimivo.

— Ni toliko zanimivo, kolikor resnično. Le pomisli. Rekel si, da nisi eremit, kar se tiče žensk.

— Rekel sem, da, toda v drugi zvezi Hotel sem le poudariti, da sem vaje žensk, lepih in inteligentnih, in ne v zadnji vrsti strastnih. In zato sem rekel, da pokažem, kako me je prišlo — kakor si rekel — ne da bi se zanimal zanjo bolj kakor za druge.

— Dobro, dobro. Samo trenutek, prosim. Nisi več mlad...

— Oo? Potem si pa ti naravnost za hiralnico!

— Počakaj s šalami! Stvar je resna. Nisi več mlad, da ne bi vedel in se zavedal, čemu je ženska. Človek naše vrste — ni treba, da je umetnik ne v literarnem in ne v vulgarnem pomenu besede — ne uživa ženske zaradi samega sebe, torej ne iz mesenosti, čeprav iz potrebe zdravega prirodnega gona, temveč jo uživa zaradi nje same, ker čuti v sebi zadoščenje, če jo vidi srečno v uživanju, ker misli — slab izraz za možganske občutke v objemu ženske! — da ji je dolžan dati to srečo, ker... ker... jo kratko malo — ljubi. Kdor ne ljubi, ne uživa. Moški namreč. Sedaj razumeš. Kupljena ljubezen pa itak ni ljubezen, torej? Torej ni govora o uživanju. To je bestialnost, prava bestialnost, ki jo tako previdno skriva spoštovana družba. Živali so na boljšem, ker jim ni treba skrivati ničesar in ne potrebujejo nobenih pisanih zakonov za svojo prirodno ljubezen.

— In kako je s podzavestno ljubeznijo? Zdi se mi, da se izogibaš tega vprašanja.

— Čemu? Prav za prav sem že odgovoril nanj. Ali si čital novelo »Vitez Klavora«? Napisal sem jo v eni noči. Kakor da bi se stekala kri v pero in ne črnilo, tako sem pisal. Od srca in iz srca. V noveli najdeš odgovor na vprašanje, ki te vznemirja. Zdi se mi, da je nisi še čital.

— Nisem. Kako? Pet tednov že nisem čital ali še več. Niti časnikov.

— Razumem. Ljubezen krađe čas.

— Ali imaš knjigo pri sebi? Posodi mi jo, prosim!

— Saj ni izšla v knjigi. Dal sem jo »Besedi«. Tu imaš zvezek!

— Hvala.

V predsobi je pozvonilo. Troje kratkih sunkov.

— Ona je.

— Kdo?

— Ona vendar! V gledališču je bila. Sicer ima pa itak ključ.

Zopet je pozvonilo. Trikrat. Neravno.

Spravi steklenico v omaro! Kozarce v predal! Razgrni časnik! Sicer...

— Kaj sicer?

— Vražja ženska!

— Čudno...

— Čudno, čudno!

— Ali se je bojiš?

— Ah, kaj bojim! Boš že videl!

In že so se odprla vrata.

Na pragu je stala, z nervoznimi pogledi po sobi, elegantna dama. Vonj po šmarnicah je puhtal od nje. Vonj po šmarnicah, ki jih goji vrtnar z elektriko v zimskih mesecih.

O vodomecu

(ALCEDO HISPIDA)

Najlepši evropski ptič je brez dvoma vodomec. Na temenu in zadnjem vratu je zelenkasto rdeča z morskomodrimi lisami, na perutnicah rjavkasto rdeča, na ramenih in trdih perutnicah morskazelen. Na sredi hrbta moder, na spodnji strani in na prsti rjast, na grlu rumenkastobel; perje na repu je temnomodro, noge lakasto rdeče itd. Radi teh lepih barv so ga imenovali Grki halcyon, Rimljani alcedo. Hrvati lijepa Barica, radi modrega hrbta in modrega perja na repu ga zovejo Hrvati »modrec«, Slovenci (po Freyerju) višnjevi kos, radi kovinskega leska hrbta Hrvati zlatica, zlatopojka.

Ker živi vodomec ob vodah, mu pravijo Nemci Wasser-, See- in Uferspecht (pleza kakor žolna!), Srbohrvati vodomar, vodomor, vodoban, (spačeno udomar), zeleni povodnik, Slovenci vodomec in povodni kos.

Vodomec je pristen ribič; dolgo preži na ribe, ne da bi se ganil. Naravno je torej, da se imenuje naš ptič francoski martinet — pêcheur (t. j. Martinek ribič), španski martin pescador (isti pomen), laški martin pescatore, nemški Königsfischer (= kraljevski ribič), srbohrv. ribar, -ka, -ica, ribolovka, ribič (po Gjurašinu), češki rybařček, slovenski ribič, poljski rybićwa; sh. tudi račarica, ker vodomec lovi tudi rake.

Ker je vodomec izrazit zimski ptič, je med praznovernim ljudstvom posvečen sv. Martinu, svetemu grobarju. Zato mu pravijo Francozi oiseau de St. Martin, Italijani martinaccio, uccello di S. Martino in Nemci Martinsvogel, Rusi pa zimorodok. Zadnje ime se opira na staroveško vražo, da vodomec valijo meseca decembra ob jasnih dnevih, kadar ni vetra. — Lahko imenujejo vodomec tudi piombo, plumbino, od

glagola piombare = pasti kam naravnost in težko, telebniti, štrbunkniti; naš ptič namreč plane, kadar zagleda ribico, kakor blisk v vodo, ne da bi uporabljal peroti.

Odkod pa sta srbohrv. naziva beno in bebič, t. j. bedak, trapec? Prirodopisec Wurm pravi, da priča vodomečeva predebela glava o »brezumni brutalnosti in lenobi.« Morda imajo Srbohrvati vodomeca tudi radi tega za bebeca, ker zaide dostikrat na ribjem lovu pod led, ne more več najti odprtine in tako utone.*)

Kakor tolče kovač s kladivom po nakovalu, tako vodomec po suhi, trdi zemlji s krepkim kljunom, kadar si pripravlja votlino za gnezdenje. Zato mu pravijo Srbohrvati kovač, tudi zlatar.

*) Nasprotno pa pravi Fischart v »Gargantu« (1575) o nekem zvitem človeku: »ein durchtriebener Eisvogel«, t. j. premeten vodomec. »Ta ptič ni neumen, vidimo, kadar koplje rov za gnezdo in kadar lovi rake, ribe in kačje pastirje.

Čehi zovejo vodomeca ledenička, Hrvat kosa ledenjaka, Nemci Eisvogel ali Eisgart, Madžari jegély (od jég = led), ker sedi pozimi pogosto na kakem ribniku, ki je pokrit z ledom, in sicer na takem mestu, ki kaže še nezmrzlo vodo.

Na vodomeca se nanaša veliko praznih ver pri katoliških narodih. Skrbna gospodinja polaga vodomečev meh med volneno blago, češ, da prežene molje. Bolnik nosi vodomečev kljun, zašit v vrečico, na životu, upajoč, da bo ozdravel. Siromak polaga vodomečev meh molče o polnoči k svojim skromnim prihrankom, skopuh k svojemu nagrabljenemu zakladu; oba menita, da se bo denar potem pomnožil in da ne morejo tatje do njega.

Dekleta se ne ločijo od vodomeca, misleč, da privlači ženina. Ljudstvo tudi veruje, da vodomec varuje hišni mir in brani hišo strele.

L. Koščial,

Na grobovih stare kulture

Že v prejšnjih odstavkih*) smo omenili, da Sojoti ali Tuvinci niso prarodni prebivalci povirja Jeniseja, marveč so razmeroma kasni priseljenci od srednjega teka iste reke, kjer še dan-

Hambo-lama, najvišji duhovnik Sojotov

danes žive sorodni jezik govoreči abakanski Tatari. Iz ostankov prejšnjih kultur izhaja, da so prarodni gospodarji Urjanhaja bili ljudje z dolgimi lobanjami in močnega telesa, Tuvinci pa so okroglih lobanj in majhni ter slabotni. Najdbe iz okolice Kijeva pričajo o tem, da so bili Sciti — praprebivalci

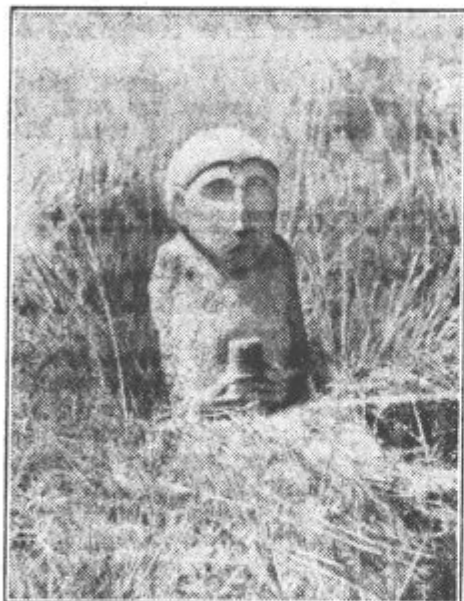
* Glej članka »Narodna republika Tuva« in »Narod, ki izumira« v predzadnji in zadnji številki.

današnje Ukrajine — v ozkem kulturnem in plemenskem sorodstvu prastarih Urjanhajcev, o katerih poročajo kitajske kronike kot o »rdečelasih in modrookih hudičih«. Nekateri zgodovinarji in starinoslovci so mnenja, da je bila prvotna domovina Scitov ravno Urjanhaj, odkoder so se ti razširili na jugozapad do obale Črnega morja.

Dežela je kar posejana s sledovi tega starega kulturnega prebivalstva. Še danes se izvrstno opažajo ob rekah velika dela za namakanje zemlje, obilica opuščenih bakrenih rudnikov in porušeni plavžev pa priča, da je bilo izkoriščanje zemeljskih bogastev že v pradavnini visoko razvito. Preko sedaj silno zapuščene dežele je nekdanj vodila glavna prometna žila med Sibirijo in daljnim jugom. Ob reki Kemčiku, ki je levi pritok gornjega Jeniseja, so še vidni sledovi velikanske ceste, vodeče po dolini Jeniseja in preko Sajanskih gora. Morda so ravno to ostanki one znane staroveške vojaške ceste, ki je po besedah Herodota vezala ružno Rusijo s podnožjem »Velikega Sneznega pogoria«, t. j. Altaia. Cesto po krivici pripisujejo Džingiskanu; dasi nosi njegovo ime, je bila zgrajena davno pred njim.

Prebivalstvo Urjanhaja se je že v zgodovinski dobi večkrat menjalo. Kul-

turno plemo, ki je ostavilo sledove svoje industrije, je bilo pregnano od mongolskih osvajačev preko Sajanskega pogorja in morda celo v Turkestan. Nove priseljence so zopet spodrinili drugi. Predvsem je pomembna za Urjanhaj osvojitve Džingiskana, čigar divji bojevniki so pobili in pregnali prvotno višje stoječe plemo ter uničili vso kulturo. Grobovi, ki so ž njimi posejali ti izmenjavajoči se gospodarji urjanhajske stepe, so zgovorne priče teh

Nagrobni spomenik v stepi

spremenb, tekom katerih je dežela vse bolj in bolj zapadala barbarstvu. Grobovi imajo štiri različne tipe. Najstarejše so skrbno zgrajene grobnice, v katerih je najti orožje, ki so ga dajali v grob vsakemu mrtvecu, da mu služi na drugem svetu. Kasnejše grobnice so že slabše in površneje izdelane ter označujejo grobišča čisto le nekake geometrične figure iz kamnov, zloženih na površju, najnovejše, ki izhajajo iz dobe mongolske okupacije pa so že samo enostavni, na piramide spominjajoči, toda nizki kupi kamenja.

Iz prve dobe je ostalo po stepah, čisto po 100 km od človeških bivališč, mnogo kamenitih moških in ženskih kipov, ki iznenadijo popotnika in mu dajo le zasluhtiti viško kulturo plemena, ki jih je izklesalo.

V 17. veku je bil Urjanhaj že ruska posest, ali se je rusko naseljevanje usmerilo na Daljni vzhod in opuščena dežela je nekako avtomatično zapadla pod kitajsko vrhovno oblast. Vendar je bila samo po imenu Kitajska ter so jo upravljali čisto samostojno domači knezi. Zadnjih 50 let bi se je bilo znova polastilo rusko naseljevanje, da je bilo količjak urejeno in da ga ravno ruski trgovci niso na vso moč in z vsemi sredstvi ovirali in onemogočali. Dobičkanosne kupčije bi bilo kmalu konec, ako bi se Sojoti od ruskih kmetov naučili spoznavati ceno živine. Naseljenici iz Sibirije niso bili voljni plačati trgovcu že deset vžigalic z enoletnim junčkom. Zato so spletkarili pri sojotskih knezih zoper naseljence in sami od njih pokupili najboljšo zemljo za malenkostne dobave blaga. Zoper naseljence, ki se jim je pa le na kak način posrečilo pridobiti si zemlje, pa so zopet spletkarili pri knezih, vzdobujajoč njih samozavest, češ da so edino oni pravi gospodarji zemlje in da naj ne dovolijo stalne naselitve Rusom. Zato so do nedavna v vseh naselbinah ruskih kmetov, od katerih so bile nekatere dobro razvite in bogate, bile vse hiše brez streh. Knezi so hoteli s tem za večno pribiti nestalni značaj naseljence in mu niso dovolili pokriti hiše.

Tako je na škodo ruskemu narodnemu in državnemu interesu vladala nad ogromno deželo peščica domačih knezov in ruskih trgovskih dobičkanjev. Obe kasti sta se vzajemno podpirali in tekmovali pri izkoriščanju nesrečnega ljudstva. Zapirali so pot nositelju kulture, sibirskemu kmetu-naseljencu in do konca svetovne vojne se v tem pogledu kljub izvršeni aneksiji stanje ni moglo bistveno izboljšati. Doseženo pa je bilo vsaj toliko, da knezi in trgovci niso več smeli hujskati preprostih Sojotov na stalna pustošenja polj in kraje živine ruskih naseljencev, ki jih je pred tem zlom kot inozemec le slabo čuval ruski konzul v mongolski Urgi.

Nespretna politika carskih uradnikov, ki so mirno gledali početje trgovcev in ogražanje ruskih narodnih interesov, je bila popolnoma odtujila Sojote Rusiji. Knezom je velevala njih osebna korist, da so se branili ruske nadoblasti, narod pa je bil tako popolnoma pod njih vplivom, da je slepo šel za njimi, smatrajoč tako svoje izsesovalce — kneze in trgovce — za svoje

gospodarje in dobrotnike. Edini izmed odločnih in vplivnih pristašev Rusije je bil najvišji duhovnik Hambo lama, ki je ruskemu potovalcu Minelovu tik pred svetovno vojno izrazil željo po šolah, ki bi bile tako koristne za njegov temni narod in ki naj bi jih ustanovila Rusija.

Želja se mu je izpolnila šele po vseh onih strahovitih krvavih pokolih, ki so se dogajali vzdolž rusko-mongolske me-

je v okrutnih bojih med belimi in rdečimi Rusi. Narodna republika Tuva je stopila v krog samostojnih držav in urejeni odnosi z nje velikim severnim sosedom so odprli vrata ruskemu naseljevanju na stečaj. Ruski narod si je znova osvojil nekdanje opuščeno postojanko na svojem pohodu preko severne Azije. Na grobovih stare kulture se razvija novo življenje.

== Mahatma Gandhi ==

Kdor je videl sabarmatskega svetnika Gandhija na slikah, bodi pri čiščenju zelenjave za kuhinjo ali pri indskem kolovratu »harkhi«, ki stoji v središču njegovega socialno-političnega programa, se bo gotovo poglobljeval tudi za človeško okolico velikega vodje indskega ljudstva, ki mu je trenutno odvzeta osebna svoboda. V naslednjem priobčujemo zanimiv opis obiska na Gandhijevem domu.

Gandhi* živi v ašramu Sabarmati, mali vasi, kjer deli življenje s svojci in prijatelji. Ašram je kraj, ki obsega nekaj malih hišic, obdanih z vrtovi, poleg katerih je kmetija, ki daje sredstva za življenje vsem članom naselbine, kajti ašram mora biti samostojen. Ašram bi po naše rekli »samostan«.

Gandhi je poročen in njegovi ženi je ime Kasturbai. V svoji avtobiografiji pravi indski voditelj o njej, da postane lahko zelo neprijetna, če hoče. Pisec teh vrst jo je videl prvič v svojem življenju dne 12. marca, na dan »zgodovinskega« Gandhijevega pohoda k morju. Bilo je nekako ob enajstih. Gandhi je bil odšel že pred štirimi urami. Mnogi so šli za njim, tudi jaz sem mu sledil nekaj časa, potem pa sem se vrnil in sem se ustavil v samostanski tišini Sabarmatija, kjer sem hotel govoriti z njegovimi o uspehu pohoda. Svojci so pripisovali Gandhijevemu pohodu svetoven pomen. Pod napol okroglo streho sredi vrta stoječe hišice je sedela na gugalnem stolu ženska. Naočniki so ji počivali na nosu, njene oči so zrlle predse otožno in vdano. Njeno nenavadno visoko čelo je bilo močno razbrazdano. Čez gladko počesane lase je prosto visela »sari«, indska ženska oble-

ka. Pozdravila me je z rahlim naklonom glave in se je pri tem ljubeznivo nasmehnila, kakor da sva že davna znanca. Šele tedaj mi je prišlo na misel, da sem jo bil videl prejšnji večer mimogrede bežno v predsobi, ko sem lahko nekaj minut govoril z Gandhijem.

»Težke ure imate za seboj, kajne?« sem jo vprašal. Ona pa mi je odvrnila: »Res je tako — zdaj pa se je zopet vse umirilo.« Govorila je polagoma, kakor bi besedo za besedo iz svoje materinščine prestavljala na angleški jezik. »Ali se boste priključili poznejšim pohodom, če bo Gandhi dovolil udeležbo tudi ženskam?« »Ne vem«, je odvrnila, »veselim se pa, da se je Gandhiju posrečil njegov načrt.«

Tedaj je stopila iz hiše mlajša ženska. Kasturbai Gandhi mi jo je predstavila kot svojo nečakinjo. Kmalu se jima je pridružilo še drugo napol odraslo dekletce. »Je ta tudi sorodnica?« sem vprašal. »Ne«, je dejala Gandhijeva žena, »to je prijateljica in součenka moje nečakinje, ki biva že nekaj časa pri nas v ašramu.« In vse tri so začele govoriti, kakor bi bil ta dan prav takšen kakor vsi drugi dnevi, kakor ne bi se bilo zgodilo nič posebnega in pomembnega. V tej mirni, miroljubni okolici sem pozabil, da je bila ta stara žena, ki je stala pred menoj, še kot zelo mlada deklica poročena z možem, ki se je vrgel v boj z britsko oblastjo z nenavadnim orožjem, mirno odpovedjo pokorščine. Kasturbai Gandhi

* Po izjavi strokovnjaka g. univ. prof. dr. Karla Oštrja je pravilna samo ta pisava imena indskega borca. Tako se podpisuje sam in tako ga pišejo vsi kulturni narodi izvemši one, ki pišejo tuja imena fonetično, česar pa naš jezik ne pozna.

ne napravlja vtisa bojevite ženske. Tiho in skromno stopa v ozadje, malo se sliši o njej, celo Gandhi jo le redko omenja v svojih spisih.

Čisto drugačna ženska je Mirabai ali miss Slade, kakor se prav za prav piše. Govoril sem z njo na večer pred Gandhijevim pohodom. Rodom je Angležinja, hči britskega admirala. Navdušila se je za Gandhijeve ideje ter je postala cela Indijka. Ko je prišla na Vzhod, jo je Gandhi najprej poslal v male vasice, da bi spoznala življenje najsiromašnejših

Sarodhini Naidu, indska pesnica, ki je prevzela po aretaciji Gandhija vodstvo indskega narodnega pokreta

med najbednejšimi. »Če ne greste med nje, ne boste nikoli vedeli, kako žive,« ji je rekel. In ona je res videla: pomanjkanje hrane, obleke, dela, zdravil. Kdor ne vidi tega na lastne oči, mu ni treba obupavati, meni miss Slade, kdor pa je to videl, mora biti vsak čas pripravljen pomagati tem nesrečnikom v vsakem položaju.

Stopala sva po ozki stezi med gredami za povrtnino. Pot je držala k mali hišici. »Imam še neko opravilo, potem pa

moram k Gandhiju, je dejala, da vidim, če vas more sprejeti. Prečitajte medtem nekaj zanimivih člankov v »Mladi Indiji« (Gandhijevem glasilu op. ur.). In zaznamovala mi je članke s svinčnikom. Potem se je z eno nogo uprla ob kolovrat ter ga začela vrteti. Sedel sem na hišni prag in jel opazovati to neobičajno žensko, ki se je odpovedala življenju admiralove hčere in živela raje tukaj v celici kakor zunaj v velikem svetu. V kotu je ležala zvita drobna žimnica. Na ozki polici je stalo nekaj knjig. Nekatere je napisal Gandhi, druge so obravnavale njega. Čisto mirno sem opazoval njene skoro moške poteze, ki so jih kratko pristrženi lasje še bolj podčrtavali.

Ob steni je slonelo pismo s švicarsko znamko. Pokazal sem na omot in vprašal: »Ali si dopisujete s Švicarji?« »Da«, je odvrnila, »sem v zvezi s sestro Romaina Rollanda. Pred kratkim mi je pisala. Živi ob Zenevskem jezeru in se kakor njen brat, zanima za vse, kar se godi tukaj.« Mirabai je zganila časopise ter mi ponudila kakih šest ali sedem števil. »Prečitajte te članke, in takoj boste orientirani o naši stvari«, je rekla ter pristavila: »Jaz poiščem medtem Gandhija.«

Angleščina te pristne Angležinje, ki se je popolnoma vživela v vlogo Indijke, je nenavadno čista in blagodoneča. Vsak stavek izgovori z mehkim, globokim glasom, ki izdaja pri vsakem zlogu njeno odlično pokolenje. Dovolj je, da stojiš samo nekaj trenutkov pred njo, pa se uveriš, da imaš opravka s plemenito osebnostjo. Ona je, kakor velimo, praktična ženska v ašramu, ona skrbi za Gandhija, kadar je bolan ali kadar se ne počuti dobro, in vodi gospodinjstvo kadar ni Gandhija doma. Spominja me francoskih aristokratk, ki se podajejo na Kitajsko, da bi tam živele asketično življenje katoliških misijonark, ki si vzdenejo tuje ime, pozabijo na dom, družino in radosti. Trdo življenje za tistega, ki je bil navajen razkošja in potrebno je mnogo poguma, da človek na vse resignira. Mirabai je imela dovolj poguma za to. Bog ve, kakšne so bile njene koristi? O tem ne zine besedice. Zatopil sem se bil v liste, ko sem jo nenadoma uzrl zopet pred seboj.

»Imate srečo«, mi je dejala, »Gandhi vas sprejme ob petih. Svetujem vam pa, da ne ostanete dolgo pri njem, kajti današnji dan je njegov zadnji dan doma, dela pa ima še ogromno. Ze od rane zore daje navodila, se pripravlja na pot in ko

jutri zjutraj odide, pomeni to skoro toliko kakor odhod za vedno... Vlada ga bo dala prijeti, mogoče se bo to zgodilo že to noč, mogoče ta trenutek, čisto gotovo pa jutri zarana.« Stopila je v svojo celico, zllila iz rdeče lončene posode v kotu vode v kovinasto čašo, jo dvignila in nagnila, da se ji je zllil curek vode v usta. »Ali ste žejni?« me je vprašala. In segla je po beli skodelici ter mi natočila hladne pijače. Ko sem si ugasil žejo, je rekla: »Vidite, tako pijemo mi Indijci — in zopet si je vlila vode v usta — ne da bi se dotaknila posode. Tako se posoda za vodo ne umaže in nam ni treba tratiti

ga za mlajšega. Izmenjala sva nekaj besed, postavil se je pred kamero, snel solčni šlem in dejal smeje se: »Ta ne spada zraven. Toda prosim vas, da se požurite, kajti indijskega solnca še ne morem prenašati.« Potem sva šla oba v njegovo celico. Okolu štiriogelnega dvorišča so bila stanovanja za učence in goste. Samostanska enostavnost je doma tudi tukaj. Tla so bila kamenita, nad njimi so se dvigale štiri pobeljene stene brez slehernega okrasja, iz celice sta gledali v svet dve majhni zamreženi okenci, na tleh je bila zvita tenka žimnica, v kotu je bil vrč za vodo s čašo ter kolovrat.

Mahatma Gandhi pri harkhi (kolovratu)

vode za umivanje. Zdaj pa oprostite, imam še mnogo dela. Vrnite se pred peto uro, povedem vas k Gandhiju.«

✱

Reginald Reynolds se je pojavil liki komet na političnem nebu. Nihče ni poprej slišal o njem, dokler ni kot Gandhijev sel nesel pisma podkralju v Delhi. Nihče ni vedel, kako dolgo je že Gandhijev učenec in odkod je doma. Našel sem ga isti dan, ko sem se baš pripravljval fotografirati ašram. Povedali so mi, da je Reynolds star kakih 24 let. Imel sem

»Prosim vas dve minuti časa, potem vam bom popolnoma na razpolago«, je rekel. Zaprl je za seboj vrata, moja navzočnost v njegovi celici pa je zbudila pozornost nekaterih učencev, ki so začeli kazati zvedavost ter so jeli kukati skozi mrežo v celico, da bi videli plavolasega moža v beli koži, ki je oblačil srajco in bele hlače. »Tukaj ni zasebnega življenja, vedno opazujejo človeka...« mi je rekel Reynolds. »Včeraj ponoči nisem mogel zatisniti očesa, vedno so prihajali novi radovedneži, sedali so molče na tla in so me mirno motrili, potem pa so odšli in so

prišli na njih mesto drugi... Prosim, ali mi hočete izkazati uslugo?« je rekel. »No?« sem vprašal. »Pošljite posnetek moje slike moji nevesti na Angleško.« »Rade volje«, sem rekel in vprašal dalje: »Ali namerava tudi ona priti v Indijo?« »Tega ne vem. Saj niti ne sluti, kakšne so tukajšnje razmere, jaz pa ne znam fotografirati in ji doslej še nisem mogel poslati slike, ki bi ji pokazala moje življenje v ašramu.« »Kako dolgo ste že v Indiji?« »Prišel sem bil pred štirimi meseci v Bombay, živel sem nekaj časa v ašramu in sem se zdaj zopet vrnil sem. Moja pot v Delhi me je napravila čez noč slavnega.«

Vidi se mu, da mu laska to dejstvo. »Jaz sem rojen revolucionar«, mi razlaga. »Že v Cambridgeu, kjer sem študiral, sem se zanimal za borbo z imperializmom. Gandhijeve ideje so napravile name velikanski vtis, zato sem prestopil k njemu.«

»Mislite ostati tukaj?« »Kdo ve! Še mesec časa, potem pritisne neznosna vročina, jaz nisem posebno močan in ne vem, če bom lahko prenašal to podnebje. Mogoče me tudi vtaknejo v ječo, zakaj Gandhi me je bil skupno z Mahadeom Desaiem določil za urednika »Mlade Indije«.

Reynolds pripoveduje, da piše včasih pesmi. Potem sede h kolovratu in začne polagoma in okorno vrteti niti. To dela zato, ker ve, da je »harkha«, potrebna kulisa k vlogi, ki jo trenutno igra. Ne napravlja vtisa apostola ne prepričanega gandhista, vendar pa je ponosen na to, da stoji njegovo ime natisnjeno v vseh listih. Kometi pa imajo lastnost, da izginejo prav tako hitro kakor so se pojavili. Da je Gandhi poslal tega mladega, nezrelega dijaka k lordu Irwinu v Delhi, to so tudi mnogi patriotični Indijci smatrali za hudo napako.

Sport — ogledalo življenja

Čeprav so marsikje še mnenja, da sport v življenju ni potreben, je vendar že davno dokazano, da se sport in življenje zelo često stikata. Ti stiki so včasih tako prepričevalni, da si ob njih lahko izluščimo marsikateri splošni nauk za življenje. Jedra teh naukov pa so tako skrita, da jih velik del ljudi — med njimi tudi mnogo sportnikov — vobče ne opazi. Sportnik goji svojo sportno panogo, postaja gibčnejši, odpornejši in zdravjši, vendar ne čuti, da so te sportne vežbe zanj veliki dogodki.

Vsak zdrav človek želi zbrati čim več telesnih in duševnih sil, da bi lahko z njimi v svojem poklicu pokazal čim več in čim dragocenejše sposobnosti. Ta želja se običajno izpolni šele po 30. letu starosti, toda vselej gotovo le tedaj, če je telo priučeno naporov in zdravo.

Pogoji za velike sportne uspehe so prav isti kot pogoji za velike uspehe v poklicu. Prav tako kot sport nagraja svoje pristaše z zmagami in slavo, tako tudi življenje le sposobnim zagotavlja uspehe in spoštovanje.

Razmere v sportu in življenju so drugačne, zato nikjer ne moremo najti prave podlage za doseg uspehov. Človek išče vedno znova opore, da bi rešil veliko zagonetko, čije rešitev prinaša uspehe.

V sportu je dovolj vzgledov in dogodkov, ki glasno govore, da je samo popol-

noma zdravo telo zmožno velikih uspehov. To »zdravje« ni samo naše telesno zdravje, temveč zdravje, ki pomeni dobro pripravljenost in železno neuklonljivo voljo.

Pri nas o vsem tem še nismo temeljito razmišljali. Znano nam je iz pripovedovanja naših sportnikov, ki so šli tekmoval med druge narode in v tuje kraje, da so zaradi spremenjenih živlenskih razmer izgubili že s samo prehrano in bivanjem na tujem nad polovico svoje trdne volje in fizične sile za doseg težkih uspehov, po katere so prišli. Skoro nihče ni opazoval poleg sportnega dela tudi življenja okoli sebe in zato v samem sportu ni mogel pokazati mnogo.

Ljudje prav radi dobro opazujemo živali, za sebe same pa ne kažemo toliko zanimanja. Često obžalujemo lepega psa, ki ga je usoda za leta priklenila v ujetništvo, ker postaja grd, len, počasen in nedovzeten za dobro in slabo.

Kaj pa počnemo sami? Zavarovali smo se skrbno okoli vratu, onemogočili smo dostop najskromnejšemu solnčnemu žarku, presedeli smo ure in ure v uradih, sključeni za pisalnimi mizami in popolnoma pozabili, da je naša usoda — precej po lastni krivdi — slabša od pasje v ujetništvu. Res je civilizacija kruto posegla v našo svobodo, vendar ni treba, da bi nas umorila. Dovolj imamo prostosti

in prilike, da vso škodo sproti popravljamo.

Glavni krivci, ki še vedno tlačijo zdravje in velike sposobnosti človeka, so napačna prehrana, slaba koža in premalo gibanja. Zato je treba skrbno proučevati, kako se hranimo; stalno opazovati, kakšna je naša koža in izrabiti vsako priliko za gibanje v prosti naravi. Ne priporočajmo vsega tega samo mladini, temveč tudi »starejšim« ljudem nad 30 let, ker morajo prav »starejši« pokazati uspehe, za katere so se pripravljali v mladih dnevih. Kdor postane že v 30. letu »udoben«, porablja svoj prosti čas zgolj za počivanje in polni želodec s težkimi jedili, ne bo nikoli več slavil uspehov v sportu ali v življenju. Vsak napor mu bo vzbujal slabo voljo in njegovo telo se bo polagoma nasitilo strupa, ki učinkuje sicer počasi, toda konča gotovo s smrtjo.

Nič manjšega pomena za človeško telo je tudi kakovost kože. Slaba in šibka koža se kmalu postara, ter vpliva na ostali organizem tako kvarno, kakor si večina ljudi sploh misliti ne more. Zato je vsakomur nujno treba, da kožo masira, koplje in izpostavlja solncu in zraku. Za gibanje mora človek skrbeti z lahko atletiko, plavanjem, hojo in igro na prostem!

Sportni in življenjski uspehi imajo iste vire. Zato spadata sport in življenje skupaj. Če hočemo dolgo in vedno srečno živeti, moramo ves ta čas gojiti tudi svoje telo. Oblika sporta, ki nam naj krepí telo, je različna in se ravna po starosti in priložnosti. Treba pa je tudi v njej spremembe, ki obnavlja sportne čare vselej, kadar se zopet ponovijo. Če hočete torej srečno živeti, oglejte se čim česče v zrcalu, ki je za življenje — sport.

V večni temi

Tragika slepcev in moderno skrbstvo za nje

Slepota je med vsemi človeškimi nedostatkami najhujša hiba. Zakaj živeti brez svetlobe in barve, brez oblike in solnca je tragika brez primere. Noč, večna noč! Predstavimo si človeka, ki tava v nočni temi in si ne more pomagati z umetno svetlobo! Kamor stopi, povsod je nesiguren. Strašna napetost napolnjuje njegove možgane in vsak trenutek mu je, kakor bi ga hotela zadeti kap. In takšna napetost spremlja slepce skozi vse življenje, od rojstva do groba. Mejne črte te napetosti so še le tam, dokoder seže slepčev razum in njegove praktične zmožnosti. Vse to pa je daleč, daleč zadaj, zakaj slepota stavi človeku povsod meje. Slepce ne more nikamor brez vodstva vidca. Po drugi strani pa stavi slepemu meje svet, ki ni slep, in tako je slepčev znanje čes to pozabljeno in se vobče ne upošteva — zlasti dandanes, ko se celo vidci prerivajo, da bi drug drugega prehiteli in prekosili.

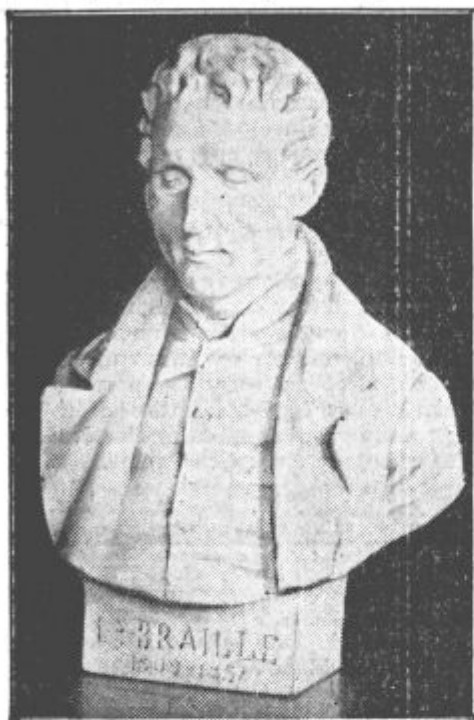
Odkar pomni zgodovina, je usoda slepih zanimala ljudi, toda še le v minulem stoletju je skrb za slepce dobila neko smotrenost in konkretno obliko. Poprej so bili slepci izročeni na milost in nemilost tistih, ki so de-

lili miloščino, novejša doba pa je opustila pozivanje k sočutju. Namen modernega skrbstva za slepce je bil, napraviti iz njih kolikor mogoče polnovredne člane človeške družbe in dokazati, da se tudi slepi lahko približajo drugim soljudem. S tem je bilo izvršeno tudi važno in koristno moralno delo. Slepci so dobili zaupanje vase in danes je že splošno razširjeno nazoranje, da slepec zaradi slepote ni in ne more biti predmet preziranjia s strani drugih občanov.

Danes imamo v vseh modernih državah zavode za slepce. Slepci sami pa se delijo v več kategorij, predvsem v takšne, ki so se rodili slepi, in v take, ki so oslepelí pozneje. Poseben razred tvorijo dalje osebe, ki niso popolnoma slepe, ampak močno slabovidne. Po najnovejših kategorizacijah veljajo oči, katerih vid znaša 0 do 1/25 za slepe, oči od 1/25 do 1/4 pa samo za slabovidne.

Največji dobrotnik slepcev je bil francoski učitelj Louis Braille, izumitelj pisave za slepce, tiste genialne iznajdbe, ki je na večno temo obsojenim vsaj nekoliko olajšala enolično in samotno življenje. Sistem te pisave sestoji iz vzvišenih točk, ki so ureje-

ne po načelu latinske pisave. Slepci jih otipavajo in čitajo. Danes imamo

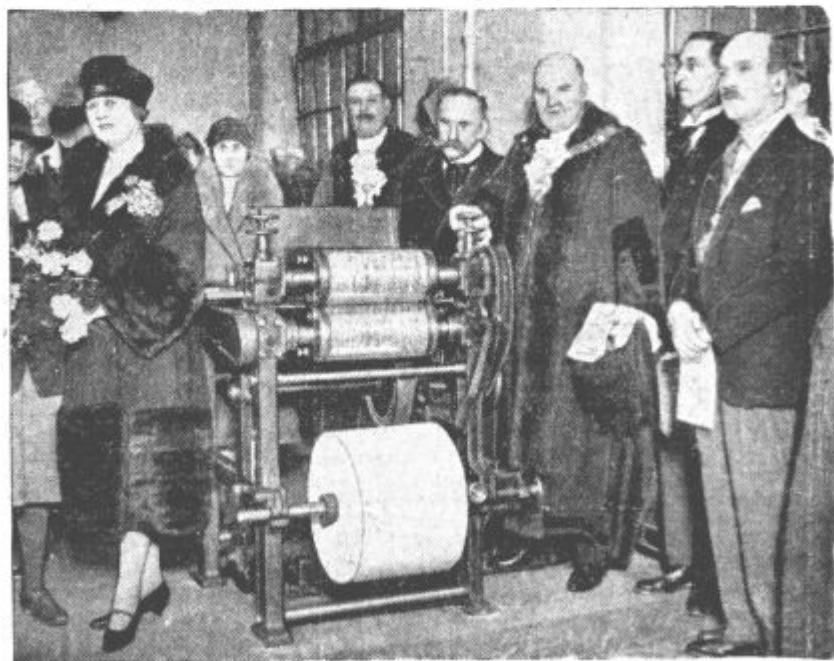

Kip L. Braillea

že cele knjižnice za slepce, tudi že nekaj listov za slepce, nedavno pa je slavil Brailleov izum novo zmago; v Londonu se je predvajal rotacijski stroj za Brailleovo pisavo. Na ta stroj se bo tiskal poseben dnevnik za slepce. Pisava za slepce je danes tako izpopolnjena, da odpira slepim celo pot do akademskega študija. Velike evropske države imajo posebne zavode, ki pripravljajo slepe za univerzitetni studij.

V velikih državah, kjer je skrbstvo za slepe dobro urejeno, zavzema o slepci ugledna mesta v trgovini, industriji in drugih panogah javnega življenja. Slepci niso danes reveži, ki si ne znajo pomagati. Združeni so v mogočnih organizacijah, ki skrbijo za njih usodo in socialen položaj ter jim posredujejo izobrazbo z najrazličnejšimi sredstvi.

Slepce najdemo danes kot steno-grafe, strojepisce, godbenike, uglaševalce klavirjev (ta stroka jim je posebno ljuba, če so muzikalni) kot pletilce, knjigoveze itd. Ponekod vrše slepi v zdraviliščih službo maserjev, in sicer z lepim uspehom. Njih udejstvovanje v tej stroki je tem hvaležnejše, ker so to ponavadi zelo značaj

Rotacijski stroj za tiskanje knjig in časopisov za slepce (Desno londonski župan)

ni ljudje in imajo bolniki že iz tega razloga vanje veliko zaupanje.

Važen pripomoček, ki uvaja slepca v vrvež normalnega življenja, ulice in ceste, je pes. Ta zvesti spremljevalec človeka je zlasti v službi slepih pokazal svojo izvrstno uporabnost. Kdo ne pozna štirinožca, ki vodi svojega gospodarja po velikomestnih ulicah in trgih čez nevarne prehode? Pes vodi svojega lastnika dnevno z doma v urad, na sprehod in zopet domov. Tako ga rešuje nesrečnega razmišljanja o usodi teme, pomaga mu do neke meje k samostojnosti.

Pika polonica

Z najprvimi cveti nas pozdravi pika-polonica, znanilka pomladi; drobčena je in srčkana in vsakdo jo ima rad. Kako tudi ne; saj ne zasluži varstva in prizanašanja samo zaradi zalosti, nego še mnogo bolj zato, ker zatira in preganja vsakovrstno rastlinstvu škodljivo svojat.

Polonice (coccinellidae, tudi pika-polonica) so velika, po vsem svetu razširjena družina hroščev. Njih drobno telesce je malone polkroglasto, včasih malce raztegnjeno. Zbočeni hrbet krasi rdeče ali rumene barve. Kakor majčke ni pirhi se zde med zelenim listjem. Oči imajo razmeroma velike in zelo drobno razčlenjene. Na nogah razločimo tri členke; predzadnji izmed štirih členkov je namreč skrit in ga opaziš samo pri nekaterih vrstah.

Ko se jame prebujati pomlad in začno izginjati poslednje sožne stopljenih snežink na poganjajočih zelenih listih, razprostro polonice svoja prosojna krilca in zaplavajo, držeč se v ravnotežju z živordeče pikčastimi krili, v solnčni zrak. Toda kmalu ne letajo več samo za zabavo ali za hrano. Važnejšega posla ima polonica: išče si doma, zibelke. In že se je odločila: k rožnemu grmu se spusti, ga nekakrat obkroži in si ga dobro ogleda, njea in bližnjo okolico; potlej pa smukne kar moči skrito v njegovo listovno gnezdo. Rožni grm je dobil svoj velikonočni dar, da, tako bogato je bil obdarjen, kakor se niti v sanjah ni nadejal. Polonica je bila izdihnila svoje življenje. Toda preden se je za zmerom poslovila od cvetoče

Pse za slepe vzgajajo v posebnih zavodih, kjer ostanejo živali običajno približno dva meseca. Štirinajst dni, preden ga izroče gospodarju, pozovejo slednjega na tečaj, da se privadita žival in človek drug drugemu. Vsako leto stopa na ta način v življenje mnogo psov, ki lajšajo bedo slepih in jim omogočajo boljše življenje. Slepcec ni več navezan na tesen prostor štirih sten, in če ne vidi, vsaj s pljuči vsrkava prostost in svobodo, po kateri tako hrepenijo njegove mrtve oči.

pokrajine, je bila podarila rožnemu grmu najdražje, kar je imela — svojo deco. Njegovi listi so se za nekaj dni zgrnili okoli drobčenih jajčec in skrbno zavarovali zaupane ji poloničine otročičke. Seveda na svoj način. Zvečer ko ležejo nanj sence bližnjih gora in postane hladno, zapre svojo listovno luščico in tudi zvedavim luninim žarkom ne da, da bi pokukali vanjo; do brotljivemu solncu pa z veseljem odpre svoje gnezdece. In ne traja dolgo, ko smuknejo ven črnkaste živalce, ki veselo kobacalo na šestih nogah po listih in se vesele življenja. One nič ne vedo o materi, ki je dala življenje zanje. Ne meneč se za prošlost in bodočnost rastejo, dobivajo pestrejšo barvo in na hrbtu jim poganjajo trni in rogljički. Res čudno, kako malo so včasih otroci podobni staršem.

Medtem ko se ličinke čedalje bolj razvijajo, se jame rožni grm pretvarjati. Rozen cvet prikaže svoj fini blede obraz iz objema popka in preplavi vso okolico z vonjem. Ljubke sestrice se mu pridružijo. Metulji, čebeličice, hrošči prilete, privabljeni po toliki lepoti in ljubkosti, in prirejajo svečanost. Pa tudi zle in pogubonosne listne uši prihajajo in se skobacajo v čedalje večjem številu na listje. Odlični gostje se tedaj strahoma poslove. Rožni grm je zdaj sam, ko mu grozi nevarnost; prej, v srečnejših časih je imel mnoge goste. A ne, ni popolnoma zapuščen. Otroci polonice vztrajajo zvesto pri njem. Navzlic nežni mladosti se spuste v boj z listno ušjo. S čudovitim pogu-

mom se bore in pobijajo nepovabljene goste, ki prihajajo zmerom v novih rojih — in jih tako naposled docela iztrebijo.

Spričo tako krepke hrane ni čuda, da hitro zrastejo. Leve se večkrat. Strani prvega, četrtega in sedmega obroča, prav tako vzdolžna vrsta hrbtnih pičic postane rdeča. Pri preobrazbi se ličinke s svojimi koničastimi repi čvrsto pritrdijo in zlezejo vase. Naposled jim koža razpoči in zametek, ki obvisi na ličinkinem ovoju, stopi počasi na dan. Tako je že po nekaj dneh polonica pripravljena za polet. Izprva je še mehka in bleda in nekam omotična, ter nič dobro ne ve, kaj se je prav za prav z njo zgodilo. Toda kmalu dobi svoj barvni okras in oklep in njena krila postajajo čedalje trša.

In zdaj začne svobodno, neprisiljeno življenje kot »prava« polonica. Usojeno ji je razmeroma dolgo življenje. Divno je: od grma do grma leta in se ustavlja najrajša tam, kjer so listne uši. Skrbi ne pozna. Živi kakor naša mladina, veselo in brezskrbno, samo sedanjosti. Šele pozneje, po prezimivki, se posveti razploditvi svojega rodu.

Ameriški entomologi so skušali uporabiti polonice za pobijanje škodljivega mrčesa. Prvi poskus so napravili, ko so kalifornijski sadjarski nasadi, zlasti oranžne in citronske kulture zaradi košeniljke, ki se je vtihotapila iz Avstralije, malone popolnoma propadle. Tedaj so pripeljali iz Avstralije neko vrsto polonice, o kateri so vedeli, da preganja to uš, in jo udomačili v Kaliforniji. Kaj kmalu so se tam polonice razširile in rešile nasade pred škodljivim mrčesom. Od takrat porablja človek polonice v svoji službi. Ko so na Havajskih otokih jeli mrčesi pustošiti nasade, so jih pozvali tjakaj. Dežela je bila upustošena; kakor daleč je

seglo oko, vse je bilo pokrito s sušecimi se drevesi in grmičevjem in zdelo se je, da je ni pomoči proti temu. Rešitev so prinesle šele polonice, ki so jih z velikimi troški pripeljali iz Avstralije, Kitajske, Japonske in Ceylona. Tudi Italija je storila po ameriškem vzgledu, ko je jela košeniljka razsajati med murvami. Poslali so na Japonsko in v Avstralijo po polonice in jih v raznih provincah umetno zaredili. In tudi tu so drobni hrošči storili svojo dožnost.

Mi pa bomo zdaj še bolj cenili to drobceno živalco in če bo kdaj priletele na kratek poset, jo bomo prijazno sprejeli in ji želeli dobrodoščico.

Noblov življenjepís

Henrik Schüek in Ragnar Schimann sta v Londonu pravkar izdala življenjepís Alfreda Nobla. Vmes navajata avtobiografijo, ki jo je slavní kemik neki dan sestavil na bratovo željo. Evo je: »Alfred Nobel — njegovo jadno življenje bi bil moral ob rojstvu končati velikodušen zdravnik, brž ko je dete pričelo dihati. Glavne vrline: nohte je nosil vedno čiste in ni bil nikdar nikomur v breme. Poglavitne hibe: brez družine je ostal, slab značaj ima in slabo prebavlja. Eno samo željo goji, da ga ne bi živega zakopali. Njegov največji zločin je: Mamona ne obožuje. Važni dogodki v njegovem življenju: nič. Strah, da bo živ pokopan, je vcepil Alfredu njegov oče, ki je izumil nekakšno raket z luknjicami v pokrovcu in z zvonceem za poplah. Kdor bi se v rakvi morda predramil, bi mogel dvigniti pokrov in zvoniti na pomoč.

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljva ul. 5.
Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVASKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Izdaja z. konzorcij Adolf Ribnikar. — Urejuje Ivan Podržaj. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani

hotel, da bi Douglas Fairbanks igral vlogo papeža Pija, ne vem že več, kolikerega.«

»VII? Da, da. Hočete še malo oporta? Toda Fairbanks ni hotel igrati Pija VII. Skočil je na mizo in zavpil, da je Ludovik XIV. in da bo Bonaparteju nategnil ušesa. Chaplin ga je hotel ubiti. Nasprotno pa so hotele biti vse ženske Jožefine. Jaz sem bila strašansko ljubosumna. Ko mu je prešla manija napoleonizma, je začel izdelovati »Cirkus«. Imeli smo opice po vseh kotih v hiši. Nekega dne sem našla ponija v kopalnici in belega zajčka v svojem gramofonu. V svojem zadnjem filmu igra vlogo mutca. Mislim, da tisti, ki so živeli ta čas z njim, niso slišali niti besedice iz njegovih ust — celih šest mesecev. Priznajte, da takšno življenje ni baš prijetno.«

»Ali niste nikoli hudi na Chaplina?«
»Nikoli. Ostala sva dobra prijatelja, kakor sem vam rekla, a to je vse. Name je imel dober vpliv, ker je zagrizen delavec in mi je osovražil brezdelnost; neprestano sem zaposlena. V enem samem tednu sem v Parizu obiskala dvanajst modnih trgovin, naročila štiri in štirideset oblek in dva in petdeset klobukov. Obiskala sem vse druguljarje na sodi strani ulice de la Paix. Liho stran obiščem, ko pojdem v banko. Kupila sem dva avtomobila in osem kotalk; kotinke niso zame, temveč za otroka. Imam še toliko opravil. Rada bi se seznanila z Mauriceom Rostandom in stopila na vrh Eiffelovega stolpa.«

Strongfortizem

Znani angleški sociolog Lionel Strongfort obravnava v nekem časopisu vprašanje: Kakšnega moškega smatra ženska za svoj ideal? Strongfort je postal slaven po svoji metodi za izpopolnjevanje telesne lepote.

Nič ni tako spremenljivo, nič tako zavisno od individualnega naziranja in modnega okusa kakor pojem o lepoti. Moški ideal o ženski se je spreminjal vzporedno z važnimi zgodovinskimi dogodki. Okus žensk glede mode se je spreminjal prav tako, kakor okus moških glede ženske. Razlika med starim in novim naziranjem je edino v tem, da moški še danes mnogo polaga na vnanjo lepoto ženske, za žensko pa je važnejši značaj moškega. Sicer pa je to znana stvar.

Zaradi stalnega menjavanja okusa v pogledu idealnega moškega pa se še nikakor ne more govoriti o enem samem stalnem moškem tipu, ki ga smatrajo ženske za svoj ideal. Ženske preteklosti so ljubile romantično navdahnjene in razpoložene moške, sentimentalne in nežne, ki so jih s svojimi sladkobnimi besedami umeli zanašati. Današnja ženska pa je spremenila svoj okus in njeni pojmi o idealnem moškem so čisto drugačni.

V naši trezni realistični dobi tehnike, iznajdb in odkritij v raznih strokah, v naših dneh sporta, živahne trgovine in naglega, mrzličnega dela, ceni ženska v prvi vrsti moškega, ki je sposoben za delo in je kos življenju. Ženska ima popolnoma prav, da si po teh načelih ustvarja ideal moškega. Po mislih sodobne ženske mora biti moški močan, zdrav in energičen, poleg telesnih vrlin mora imeti tudi duševne lastnosti. Samo takšen moški, ki razpolaga z močnim intelektom ter je v vsakem pogledu dorasel nalogam življenja lahko velja v očeh sodobne ženske za idealnega moža. Romantično razpoloženi slabiči, ki se vtipljajo v melanholiji ter nimajo dovolj trdnosti v značaju, niso več ideal žensk. Kajti ženska čisto pravilno računa, da bo našla svojega zaščitnika samo v moškem, ki je dovolj močan, da si upa sprejeti življenski boj in ji na podlagi uspehov v tem boju nuditi obstanek in življenje.

Kadar ženska izbira med moškimi, jo vedno vodi zdrav instinkt, ki le redko zgreši in ki vodi stvarno do ideala, kakršnega si je zamislila in si ga želi. Pri izbiri moškega misli ženska v prvi vrsti, kakšno bo njuno potomstvo. Seveda si tega vprašanja ne stavi zavestno, ampak podzavestno. Moški mora torej biti telesno čvrst in duševno zdrav, da bo takšno tudi potomstvo. To vprašanje je zelo važno tudi za razvoj vsakega naroda. Kajti na dlani leži dejstvo, da bi narod, v katerem bi telesni in duševni slabiči imeli večino, kmalu propadel.

Vsak človek ima neke sposobnosti in talente, od katerih zavisí vsa njegova bodočnost in kariera. Ženska natančno proučuje te moževne svetle strani in se ravna po njih. In baš zaradi tega je toliko moških, ki se čudijo, da jih ženske zavračajo navzlic popolnim pogojem, ki razpolagajo z njimi (denar, zdravje, vnanja lepota, zgovornost itd.).

Ženska nikakor ne zahteva, da bodi moški lep, da si ne želi grdega moža, zato pa zahteva, da bodi moški telesno zdrav in čvrst. Moškega morajo dičiti telesne in duševne lastnosti. Pri izbiri moža vodijo ženske tudi čisto higienski oziri. Žensk se hoče v življenju zdravega in močnega tovariša, s katerim bo lahko rodila zdrave otroke. Žena teži za harmonijo in zaradi tega išče izpolnitve svojih želj v možu.

Moški, ki se hočejo prikupiti in približati ženskam, naj torej ne pozabijo na moralno (karakterno) moč, na razum in na telesno zdravje. Iz teh treh komponent namreč sestoji vsak ženski ideal moškega spola.

Rešitev nagradne naloge v šte. 18

in imena nagrajenih rešiteljev bomo objavili v prihodnji številki.

Mucke, naše prijateljice

Veliko pozornost buji v Parizu mednarodna razstava maček: vsakdo želi videti »mago mačko« (četrta na sliki), ki je brez dlake in ji koža drhti, siamsko s porcela-

nastimi očmi, (zadnja na sliki) modro in belo peržanko, činčilo (druga in tretja na sliki), brazilsko marakažo (na sliki prva zgoraj) ki nalikuje panterčku. Podoba je, da se spoštovanje do teh najpomembnejših zverí ni prav nič pomanišalo izza staro-egiptske dobe. Ako mačka ni več sveto bitje, je vendar še marsikomu malik. Sicer pa je Huysmans ljubil mačke kakor Baude-

laire, ki jih je opeval. Tudi »Kiš« našega Zupančiča se sme omeniti v tej zvezi. Mnogi slovstveniki so kazali posebno veselje do živalic, kakršne so turške rožaste mačke, mačke brez repa z otoka Mau-a, bujne angorki. Glede naziva je poudariti, da se ta žival v srednjem in novem veku skoro po vsej Evropi imenuje: kat, lat, cattus, ital. gatto, franc. chat slovansko kot (prim. skotiti), nem. Katze. V naši govorici se čujejo izrazi: maca, mačka, muca, muna, kar je menda onomatopoetska nova tvorba kot ital. micio in nem. Miese. Nekateri trdijo, da je poslednja oblika bavarska ljubkovalnica za: Maria, kakor Hintz (maček) od Heinrich. Osebná imena večkrat zaznamujejo živali, prim. franc. pierrot (Peter) = vrabec sansonnet (Samsonček) = škorec, carlin (Karelček) = mops, jacquart (Jakob) = govoreča sraka, martin = medved (šaljivo), martin-chasseur ali pêcheur = vodomec, martinet = hudournik ali brizga, roquet = pasja mrcina (prvotno: pes sv. Roka), renard = lisica (Reginhart) itd.

Kovinski bankovci

V Švici so baje našli sredstvo, kako se papir izpremeni v kovino. Po zapletenem načinu se papir prevleče s tanko plastjo kositra, bakra, aluminja ali srebra, ki ima veliko odpornost. Ob sebi se razume, da bi bila ta iznajdba kakor nalašč za izdelovanje novčanic, ako se izkaže za resno. Bankovci, ki se ne dajo ne raztrgati niti sežgati!

„Vožnja z ovirami“

Vsebina:

Strup ravna življenje

Podmorske šetnje

Dr. Julij Schnitzler:

Napredek kirurgije

Zametek velike sile

Dr. H. Schlesinger:

Kava

Sven Hedin:

V boju s smrtjo

Dr. Vl. Travner:

Stoletnica francoskega
Alžira

Skriti potnik

K reformi sodobne
srednje šole

S strojem nad travo po
železnici

Nesnaga v zraku

Razvoj belega sporta

Tretje življensko
stanje

Kaj in koliko čitajo
v Ameriki

Kaj in koliko čitajo v Ameriki

Izmed vseh knjižnih zbirk, kar jih je kdaj na svetu imelo in še ima človeštvo, je najbolj razširjena zbirka »Little Blue Books«, ki jo izdaja bivši ameriški novinar E. Haldeman-Julius. Ta zbirka je nedavno izdala zvezke, ki so zaključili ogromno število sto milijonov izvodov. Ob tej priliki je E. Haldeman-Julius priobčil svoje spomine na ustanovitve te knjižnice in zapisal dragocene izkušnje, ki jih je imel s svojo knjižnico. Kdor se količkaj zanima za sodobni tisk, za problem razširjanja knjige med najširše sloje, ne bo zlahka našel zanimivejše knjige, kakor so spomini izdajatelja ameriške »Modre knjižnice«. Knjigi spominov je dal naslov: »Prvih sto milijonov.«

E. Haldeman-Julius je bil izprva dokaj neznan časnikiar. Njegov pronicavi duh pa se je pri žurnalistiki naučil opazovati, kaj množica rada čita. Naposled je začel ugibati, ali ne bi ljudje tako, kakor časnike, kupovali tudi knjige, če bi bile silno poceni. Za majhen denar seveda ni mogoče poslati v svet dobro opremljenih knjig. Cenena knjiga mora biti tiskana na slabem papirju in prav enostavno, a enotno broširana. Kdor zbira knjige na policah, ne bo uvrstil takih knjižic v knjižnico. Toda, če hoče kdo čitati knjigo takó, kakor čita časnik?!

Haldeman-Julius je računal, da utegne biti število takih ljudi v Ameriki silno visoko. Na tem verjetnošnem računu je zgradil svojo zasnovu. Ni se uštel. V svojih spominih izrečno poudarja, da se izdajanja knjig ni lotil kot filantrop ali kulturni delavec, temveč kot čisto navaden ameriški trgovec, ki mu je dobra kupčija najvišji interes. Torej knjiga kot navaden trgovski artikel! Kupiš jo za malenkosten denar, kakor da kupiš par cigaret, prečitaš in vržeš kamorkoli!

Začel je torej izdajati drobne knjižice z raznovrstno poučno in zabavno vsebino. Najprej so stale 25, nato 20, potem 10 in naposled 5 centov. To ceno imajo še zdaj in pri tej bo ostalo. Dolej je izšlo trinajst sto zvezkov. Naklada je skokoma rastle. »Modra knjižnica« je jela uprav poplavljeni Ameriko. Danes gre število izdanih izvodov že visoko nad sto milijoni.

Kaj prinašajo »Little Blue Books«? Vse, prav vse, kar more povprečnega čitatelja zanimati, mu širiti znanje ali ga zabavati. Dolej je izšlo v tej zbirki skoro vse, kar je v literaturah vseh časov in narodov živega — od izvlečkov iz svetih knjig raznih narodov preko pripovednega slostva in poezije vseh narodov do praktičnih nasvetov za seksualno higieno. Zanimivo je, da je najmanjše število zvezkov, ki jih je mogoče naročiti, omejeno na dvajset. Kdor izbere izmed trinajst sto naslovov dvajset zase primernih, ta bo teh dvajset zvezkov gotovo prebral, zakaj iz bibliofilskih namenov ne bo nihče kupoval »Modre knjižnice«. Za

en dolar dobiš torej dvajset zvezkov zanimivega štiva. To je nemara najbolj prikupna izdajateljeva kupčijska poteza!

Zanimivo je, da so se med temi sto milijoni izvodov prodajale v največjem številu knjige, ki obravnavajo spolna vprašanja. Če so naklade »Modre knjižnice« nekaj plebiscit o tem, kaj danes povprečen Američan najrajši čita, tedaj velja seksualna vprašanja proglašiti za največjo zanimivost v očeh ameriškega povprečnega — standard Američana! E. Haldeman-Julius je, kajpa, kot dober trgovec obilno postregel s tako knjižno robo, zato najdeš med »Little Blue Books« razprave o zakonu, rodbini, o seksualnih izrodkih, o velikih ljubezenskih pustolovčinah itd. To so reči, ki imajo čitatelje v vseh slojih in so tudi pisane tako, da jih z zanimanjem čitata vseučiliški profesor in služkinja ali predmestna prodajalka med vožnjo v avtobusu. Zatem pridejo humoristične knjige: dolga vrsta jih je od klasičnih spisov te bise in baže do zbirk najnovejših dovtipov, slasnosti in polneslasnosti. Sila obilna je izbira med poučnimi knjigami iz vseh panog človeškega znanja.

Seveda je vsaka reč spisana silno splošno, opremljena s kričečim naslovom in dobro pretehtana glede učinkovitosti, preden jo je podjetni izdajatelj spustil v svet. Zelo visoke naklade zaznamujejo knjige verskega značaja, ki so po številu skoraj v sosesčini seksualnih. Izdajatelj daje na svitlo brez vsakršnih skrupulov epistole krščanskih apostolov in apologetične epise poleg skeptičnih, protiverskih in brezbožnih spisov. Publika rada čita takele prerekanja in — denar teče. Pesnike izdaja najrajši v evatobrih (antologijah). Mnogo se prodajajo klasični romani, pa tudi novejša povesti gredo v dober kup. Izdaja celo filozofe v primerno prikrojeni obliki (tako najdeš poleg Platonova Kantla in Bergsona!), pa življenjepise znamenitih osebnosti (Napoleon, Lincoln, Tolstoj, Kristus itd.).

Zanimive so Haldeman-Julius-ove izkušnje s posameznimi pisatelji. Njegovo načelo je: Knjižica, ki je ne proda vsaj 10.000 izvodov na leto, je »bolna«. Mora v »bolnico«. Le-ta je poseben oddelek njegove ogromne pisarne, kjer sede izurjeni in izkušeni poznavalci čitateljskega dušeslovja. Po večini se pokaže potreba »operacije« pri glavi. Silno važen je namreč naslov. Daj knjigi primeren naslov, pa bo dvakrat več vrgla v blagajno, nego, če je naslov pust iz stvaren. Knjižica »Platonova filozofija« ni šla poseb. c. Po prvem letu jo je izdajatelj dal v »bolnico«. Tu so ji nadeli novi naslov »Vodnik po Platonovi filozofiji«. Naklada je takoj poročila, se niso bili zadovoljni. Dali so ji naslov »Pripovedovanje o Plato-

(Nadaljevanje na predzadnji strani)